1. Title Kārtika Māhātmya (Padma Purāṇa)
2. Accession No. 5581
3. Folio No./Pages 43
4. Lines 10
5. Size 34X15 Cm.
6. Substance Paper
7. Script Devanāgarī
8. Language Sanskṛit
9. Period Not mentioned
10. Beginning "ओम् श्री गणेशाय नमः ओम् नारायण नमस्कृत्य नरं चैवनरोतुमम् ।। देवीसरस्वती व्यार संततोजय मुदीरयेत् ।।..."
11. End "श्री कृष्ण सत्यभासं वादे ज्येष्टाक निष्टाख्याने एकोनत्रिंशोध्याय ।।29।।".
12. Colophon No
13. Illustrations No
14. Source Donation
15. Subject Purāṇa
16. Revisor No
17. Author Not Known
18. Remarks Pages are with four sided margin, fair condition, bound.

2

कार्तिक माहात्म्य (पद्मपुराण)

पृ० - ८४

3

का० मा०

ॐ श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्॥ देवीं सरस्वतीं व्या
सं ततो जयमुदीरयेत्॥ सूत उवाच॥ प्रियः पतिर्मया संप्रागते द्वाविंशसत्तमे॥ हृष्टान्तःकु
ल्लाननामन्यापासेदेवमथाब्रवीत्॥ सत्यभामा उवाच॥ धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सफ
लं जीवितं च मे॥ मज्जन्मनि निदानौ च धन्यौ तौ पितरौ मम॥ यो मां त्रैलोक्यसुभगां जनया
मासतुः ध्रुवम्॥ षोडशस्त्रीसहस्राणां वल्लभाहं यतस्तव॥ यस्मान्मयादिपुरुषः कल्पवृ
क्षसमन्वितः॥ यथोक्तविधिना सम्यक् नारदाय समर्पितः॥ यज्ज्ञात्वा मयि जानन्ति भूमि
संस्थानजेतवः॥ सोऽयं कल्पद्रुमो गेहे मम तिष्ठति साम्प्रतम्॥ त्रैलोक्याधिपतिश्चाहं श्री
पतेरतिवल्लभा॥ अतोऽहं श्रोतुमिच्छामि किंचिन्मधुसूदन॥ यदि त्वं मम प्रियकरः कथ
य त्वाद्य विस्तरम्॥ श्रुत्वा ततः पुनश्चाहं श्रीपतेरतिवल्लभा॥ यथा देव त्वया वाहं वियु
क्ता स्यां न कर्हिचित्॥ सूत उवाच॥ इति प्रियावचः श्रुत्वा स्मरस्मेरो गदाधरः॥ सत्याः

6

करं करे कृत्वा गतकल्पतरोस्थलम्॥ निषिद्धानुचरो लोके सविलासप्रियान्वितः॥ प्रह
स्य सत्या संमंत्र्य प्रोवाच जगदीश्वरः॥ तन्वीं तत्पवितोपार्श्वे लसत्पुलकिताननः॥ श्रीकृष्ण
उवाच॥ न मे त्वत्तः प्रियतमा काचिद्देवनितंबिनी॥ षोडशस्त्रीसहस्राणां प्रिये प्राणसमा त्वम
सि॥ त्वदर्थे देवराजेन विरोधो देवतैः सह॥ त्वया यत्प्रार्थितं कान्ते तच्छृणु यत्समहद्देवत॥ अदे
यमथवाकार्यमकथ्यमथवापुनः॥ त्वत्कृतेन कर्ये ब्रह्मं कथयामि न तत्प्रिये॥ एकैकस्य
चैकार्थे येनेन मनसि वर्तते॥ वदामि तुष्ट्यसवे ते तत्स्नानान्यानि हि मे प्रियः॥ सत्या उवाच॥ दाने
तपश्चतो वापि किंत्पूर्वं कृतं मया॥ येनाहं सत्यभावेन भार्या जाता कृताधुना॥ तवांगाव
यवा नित्यं गृहेऽपि विगामिनी॥ इंद्रादिदेवतावाससमयं मे च त्वया सह॥ अत त्वां प्रष्टुमिच्छा
मि किं कृतं तेन मया कृतं तेन मयाकृते॥ भवांतरे किं पुंश्चला कावाहं कस्य कन्यका॥ श्रीकृष्ण
उवाच॥ शृणु कामय मनाः कान्ते यथा त्वं पूर्वजन्मनि॥ गुणवत्यभितिरूता नवनीतत्सर्वं कथयामि

7

का॰मा॰
२

ते ॥ अस्माः कृतस्तु गतस्तौ ते मायापुर्यां हि जो नमः ॥ आत्रेयो देवशर्मेति वेदवेदांगपारगः ॥
आतिथ्यो ऽग्निशुश्रूषुः सौरो व्रतपरायणः ॥ सूर्यमाराधयेन्नित्यं साक्षात्सूर्य इवापरः ॥
तस्याति वयसः कालो सीनाम्नागुणवती सुता ॥ अपुत्रः स तु शिष्याय चंद्रनाम्ने ददौ सुतां ॥
तमेव पुत्रवन्मेने स च तं पुत्रवत्सदा ॥ तौ कदाचिद्वनं यातौ कुशेध्मानयनार्थिनौ ॥ हिमा
द्रिपादोपवने ते चेरतुस्तावितस्ततः ॥ तौ ततो राक्षसं घोरमायांतं समपश्यतां ॥ भयविह्वलस
र्वांगावक्षमौ पलायितुं ॥ निहतौ राक्षसा तेन कृतांतसमरूपिणा ॥ तौ क्षेत्रतः प्रभावेन
धर्मशीलतयापि तैः ॥ वैकुंठभवनं नीतौ मद्गणैर्मत्समीपतः ॥ यावज्जीवितमेताभ्यां सूर्य
पूजादिकं कृतं ॥ तेनाहं कर्मणा तेन भ्यां संप्रीतस्त्वभवं किल ॥ शैवाः सौराश्च गाणपा वैष्ण
वाः शाक्तिकास्तथा ॥ मामेव प्राप्नुवंत्येव वर्षांबुः सागरं यथा ॥ एकोऽहं पंचधा जातः क्रीडया नाम
भिः किल ॥ देवदत्तो यथा कश्चित्पुत्राद्याह्वाननामभि ॥ कृष्णः ॥ ततस्तौ मद्गणा धिष्ण्या

स्थितौ विमानयानार्कवर्चसौ तु भौ ॥ मत्तुल्यरूपौ मम सन्निधानगौ दिव्यांगनाचंदनभोग
भागिनौ ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे कार्तिकमाहात्म्ये प्रथमो
ध्यायः ॥ ॥ ॐ श्रीकृष्णः ॥ ततो गुणवती श्रुत्वा राक्षसा निहतावुभौ ॥ पितृभर्तृजदुःखार्ता
करुणं पर्यदेवयत् ॥ गुणवत्युवाच ॥ हा नाथ हा पितस्त्यक्त्वा मां गच्छेतां क्व मया विना ॥ बा
लाहं किं करोम्यद्य त्यक्ता याभवता विना ॥ को नु मां रक्षिता ह्येव भोजनाच्छादनादिभिः ॥
प्रकिंचनो ऽकचेलो वपालयिष्यति दुःखिता ॥ हतभाग्या हतश्चाहं तातापि हतजीविता ॥
पुरे ऽन्ये केन च नाम्यघको मे दुःखं विश्रमार्जयेत ॥ कथा स्वामिकानिष्ठा मि किं करोमि यथार
क्षवस्तु ॥ विधात्रा हा हता स्मि यच्च कथं जीवामि वालिशा ॥ श्रीकृष्णः ॥ एवं बहु विलप्याथ
कुररीव भृशातुरा ॥ पपात भूमौ विकला रम्भा वातहता यथा ॥ चिरादाश्वासिता सा थ वि
लप्य करुणं बहु ॥ निमग्ना दुःखजलधौ दुःखार्तासमपद्यत ॥ सा हेतोपस्कारान्सर्वान्विक्री

8

9

का॰मा॰
२

यच्छुभं कर्म संकृतं ॥ तथा चक्रे च यथावन्मा परलोकादि संस्थितायाम् ॥ तस्मिन्नेव तु देवा सं चक्रे ।
प्रभृति जीवितं ॥ विष्णुभक्तिरता पुंसां तामन्यथा चादितं त्वया ॥ व्रतं ह्येतद्या सम्यक्केशवं कार्त्ति
कस्य च ॥ एकादश्यां व्रते सम्यग् जन्ममरणकृतं ॥ एतद्व्रतं ह्ययेकां तेन मातीव प्रियंकरे ॥
भक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं पुत्रसम्पत्तिदायकं ॥ कार्त्तिके मासि ये नित्यं तुलासंस्थे दिवाकरे ॥ प्रातः
स्नास्यन्ति ते मुक्ताः महापातकिनोपि च ॥ स्नानं जागरणं दीपं तुलसीवनपालनं ॥ कार्त्तिके ये
चरन्ति ते नरा विष्णुमूर्त्तयः ॥ प्रमार्जनं गृहे विष्णोः स्वस्तिकादि निवेदनं ॥ विष्णोः पूजां च ये कु
र्वन्ति जीवन्मुक्ता भवन्ति ते नराः ॥ इत्येतद्दिनत्रयमपि कार्त्तिके यो व्रतं कुर्वते ॥ देवानामपि ते वंद्या मर्त्यानां
च विशेषतः ॥ इत्येवं गुणवती सम्यक्पत्न्या तु व्रतिनेरिता ॥ नित्यं विष्णोः परिचारे भक्तानन्य
मानसा ॥ कदाचित्तत्वलज्जाता साकृ पुण्यौ ज्वरपीडिता ॥ स्नातुं गंगां गता कातिकायां विष्णुनैवो
त्सदा ॥ यावज्जलांतरगता कंपमाना सा शीतपीडिता ॥ तावत्सा विह्वला पश्यद्विमानं शंखचक्रगदा
विष्णुरूपधरैर्युक्तं वैनतेयध्वजांकितं ॥ आरोह्य सा विमानेन तद्द्रव्यगणसेवितं ॥ त्वामदेवीं समानो
ता वैकुण्ठं मद्गणानयेत ॥ अथ सा तद्विमानस्था ज्वलदग्निशिखोपमा ॥ कार्त्तिकव्रतपुण्येन मर
त्सान्निध्यगता भवेत ॥ सर्वदे समत्रियो देवि मद्गुणगणशीलिनः ॥ पिता तेदेव शर्मा भवत्सन्नि
तं मिथोप्ययम ॥ यच्छूद्रपुर्मीसोहरः स्वाद्गुणवती शुभं ॥ कार्त्तिकव्रतपुण्येन वद्रुमसन्नि
धिनी ॥ ममहत्वविन्वया एवं तुलसीवाटिका कृता ॥ तस्माद्ये कल्पवृक्षत्वं त्वं चाग्न गतः शुभः ॥
कार्त्तिके दीपदानेन यद्व्रत्यानकृतं तु या ॥ तेन्द्रेहदेहसंस्थे येन तस्माज्ञ लक्ष्मीस्थिरा भवेत ॥ यत्सुव्रता
दिके सर्वे विष्णवे मत्स्वरूपिणी ॥ निवेदितवती तस्मात्मम भार्यात्वमागता ॥ आजन्ममरणं पूर्वं
यः कार्त्तिकव्रते कृतं ॥ कदाचिदपि तेन त्वं मद्वियोगं न यास्यसि ॥ एवं ये कार्त्तिके मासि नराः व्रतप
रायणाः ॥ मत्सान्निध्यं गता ते पि प्रीतिदा स्वं यथा मम ॥ यत्र दानव्रतनतपः कारिणो मानवाः ख
लु ॥ कार्त्तिकव्रतपुण्यस्य नाप्नुवंति कलां तपि ॥ सूत उवाच इत्येति पुण्यं भुवनाधिपतेः सदाती

10

11

प्राग्जन्मपुण्यविभवैर्वृजातहर्षा ॥ विश्वेषु विश्वजनैकनिधानरूपं कृष्णं प्रणम्य वचनं निज
गाद सत्या ॥ १ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे द्विती
योध्यायः ॥ २ ॥ ॐ सत्य उवाच ॥ ॐ सर्वेकालावयवानां कालस्त्वं रूपिणः ॥ मासानां सकाशेर
नाम मासानां सकाशेश्वरः ॥ एकादशी तिथीनां च मासानां कार्तिकः प्रियः ॥ कस्माज्जायेत देवा
पुराकारणं किं च कथ्यतां ॥ श्रीकृष्णः ॥ साधु पृष्टं त्वया कांते शृणुष्वैकाग्रमानसा ॥ पृथ्वीवैन्य
स्य संवादं देवर्षिनारदस्य च ॥ एवमेव पुरा पृष्टो नारदः पृथुना प्रिये ॥ उवाच कार्तिकाधिक्यकारणं
सर्वविन्मुनिः ॥ नारदः ॥ शंखो नामाभवत्पूर्वं महासुरः सागरात्मजः ॥ त्रिलोकमध्ये प्रक्रांतो महा
बलपराक्रमः ॥ गत्वा देवान्विराहात्म्य स्वर्गलोकान्महासुरः ॥ इंद्रादिलोकपालानामधिकारान
दाहरत् ॥ तद्भयाद्दस्थेते देवाः सुवर्णादि गुहां गताः ॥ न्यवसन्बद्धवर्षाणि सपत्नीकाः सबांधवाः
सुवर्णाद्रि गुहादुर्गीसंश्रिता विदधुर्यदा ॥ तदा दर्पेण वशभ्रतुले सोऽपि दैत्यानवारयत् ॥ हृताधिर
कारा शंखदैत्येन मया यद्यपि निर्जिताः ॥ बलेन बलयुक्ताश्च कार्येष्वेवं मम भाव्यं किम् ॥ प्रयतात
मया देवा वेदमंत्रबलान्विताः ॥ तान्हरिष्ये ततः सर्वे बलहीना भवंति हि ॥ इति मत्वा ततो दैत्यो
विष्णुमालोक्य निर्जितं ॥ सत्यलोकाज्जहाराशु वेदानादाय तं युगे ॥ नीतास्तेन ततो वेदा जलं द्र
याते निशि भात्मना ॥ तदर्पणान्नतो दैत्यः क्वचिदेकमसंस्थितान् ॥ अथ ब्रह्मा सुरैः सार्धं विष्णुप्र
णमन्वियात ॥ सजोपकरणो नीत्वा वैकुंठभवनं गतः ॥ तस्य तत्र प्रबोधाय गीतवाद्यादिकं व्रि
धे ॥ वक्रदैवास्तथा गत्वा धूपदीपाद्यकैर्युताः ॥ अथ प्रबुद्धो भगवांस्तद्भक्तिपरितोषितः ॥ ददर्श
तान्सुरांस्तत्र सहस्रार्कसमद्युतिः ॥ उपचारैः षोडशभिः संपूज्य विदधुस्तदा ॥ दंडवत्पतिता
न्सौतान्नुवाचाथ माधवः ॥ विष्णुरुवाच ॥ अद्यहं त्वत्कृतैर्गीतवाद्यादिमंगलैः ॥ मनोभिल
षितान्कामान्सर्वानेव ददामि वः ॥ इमस्यां शुक्लैकादश्यां यावदुद्बोधिनी भवेत् ॥ निश्यां तस्या
प्रबोधे यो गीतवाद्यादिमंगलैः ॥ उर्वेति नित्यमत जाभवदिच्छया यथा कृते ॥ तद्वदेनरूपं यस्मा

ऽनुवर्तनाद्रावकारकं॥ तेमत्प्रियकरानित्यंमत्सान्निध्यंव्रजंतिते॥ पाषाणंवमनीयादिभवद्भि
स्तुयथाहृतं॥ वेदाःशंखासुरेणाहृतास्तेतिष्ठंत्युदकेसंस्थिताः॥ तानानयाम्यहंवेदान्हत्वासागर
नंदनं॥ अद्यप्रभृतिवेदास्तुमंत्रबीजसमन्विताः॥ प्रत्यहंकार्तिकेमासिविश्रामंयांत्वसंवदा॥
मत्स्यरूपोहमेवाद्यभवामिजलमध्यगः॥ भवंतोपिमयासार्धंसमायांतुसुरेश्वराः॥ कालेस्मिन्ये
प्रकुर्वंतिप्रातःस्नानंद्विजोत्तमाः॥ तेसर्वयज्ञावभृथैःसुस्नातानात्रसंशयः॥ येकार्तिकव्रतं
सकुर्वंतिमनुष्याःसदा॥ तेदेहांतेत्वयाप्रोक्ताःप्राप्यामद्भवनंसदा॥ विघ्नेभ्योरक्षणीयेतेबातथार्क
धेनयामम॥ देयात्वयावरुणएभ्योयोज्ञादिसंततिः॥ धनेशवृद्धिर्धनाध्यक्षत्वयाकार्याममाज्ञ
या॥ ममरूपधरःसाक्षाज्जीवन्मुक्तोभ्यर्च्यसदा॥ आजन्ममरणादेवकृतमेतद्व्रतंमम॥ यथोक्तकार
विधिनासम्यक्सर्वमान्योभवतामपि॥ एकादश्यांप्रयातस्त्वाहंभवद्भिःप्रतिबोधितः॥ अतस्तेषा
मिष्टोसौत्वमाजीवर्षिविदाममम॥ व्रतहृत्यंमम्यगिदंनरैःकृतंसांनिध्यकृत्मेनततस्तत्रदत्ति

दानानितेषांनित्यंसंस्थितः स्वर्लोकदान्भवसदात्वत्तेनमाः॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेकार्
तिकमाहात्म्येश्रीकृष्णसत्यभामासंवादेद्वितीयोध्यायः॥ ॥२॥ ॐश्रीनारदउवाच॥ इ
त्युक्त्वाभगवान्विष्णुःशफरीतनुरूपधृक्॥ खात्पपातांजलौवेहेमार्कांशयस्यधीमतः॥ सतेक
रुणोदिक्षिप्तकूपयात्रिस्रवान्मुनिः॥ तावत्सनममौनद्यतमेकूपेन्यवेपत्पुनः॥ नत्रापिनममौता
वत्कासारेप्रापयत्सदा॥ एवंवसागरेक्षिप्तस्तत्रावर्धतविक्लतः॥ ततोवर्धीतत्पूर्वंविस्मितस्य
पारीरधृत॥ अथतेसकरेतान्यावर्धीनतसागरे॥ ततश्चाहूयऋषीन्सर्वानिदमाज्ञापयत्प्रभुः
श्रीहरिः॥ जलोत्तरचक्रिकीर्णांशुरुपेवेदानुमार्गत॥ आनयध्वंत्वरायैवसरहस्यांजलांतरात्
तावत्प्रयागेतिष्ठामिदेवतागणसंयुतः॥ नारदः॥ ततस्तेःसर्वमुनिभिस्तपोबलसमन्विताः॥ उद्
धृतासस्ववीजाश्चवेदायज्ञसमन्विताः॥ तेषुयावन्मितंलब्धंयेनतावद्धितस्यतत्॥ सस्यप्रवऋ
षिर्जातस्तदाप्रभृतिपार्थिव॥ अथसर्वेपिसंगम्यप्रयागंमुनयोययुः॥ विसवेसविधात्रेतलब्धा

का॰मा॰
९

न्वेदान्स्वेदयन ॥ लब्ध्वा वेदान्समग्रांस्तु ब्रह्मा हर्षसमन्वितः ॥ आजग्मो वा जये येन देवर्षिगणसंवृ
तः ॥ यज्ञं तेन देवगंधर्वयक्षकिन्नरगुह्यकाः ॥ निपत्य दण्डवद्भूमौ निपातं वक्त्रं जसा ॥ देवा ऊचुः दे
वदेव जगन्नाथ विनाशी त्रिशरणं नः प्रभो ॥ हर्षकालोयमस्माकं तस्मात्वं वरदो भव ॥ स्थानेस्मिन्सु
प्तिलो वेदान्नष्टान्प्राप्य पुनः स्वयम् ॥ यज्ञभागानवाप्ताश्च प्रसन्नस्य प्रसादाद्रमापते ॥ स्थानमेतदतः
श्रेष्ठं पृथिव्यां पुण्यवर्धनं ॥ भक्तिमुक्तिप्रदं चास्तु प्रसादात्तव नः सदा ॥ कालोप्ययं महापुण्योत्र
ब्रह्मादिविप्रदेहिन ॥ दत्तानां च करस्थानां त्वक्षरमेनेददस्व नः ॥ विष्णुरुवाच ॥ ममाप्येतन्मतं देवा
यद्भवद्भिरुदाहृतं ॥ तथैतत्सकलं भवेत नश्यतेत्र मितिमप्रया ॥ सूर्यवंशोद्भवो राजा गंगासमागमेनस्यिष्य
ति ॥ सा सूर्यकन्यया चैव कालिंद्याथ समेष्यति ॥ दानव्रततपोहोमजपपूजादिकाः क्रियाः ॥ अ
नेनफलदाः संति मत्संनिधिकराः सदा ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि सप्तजन्मार्जितानि वै ॥ दर्शनादस्य
तीर्थस्य विनाशं यांति तत्क्षणात ॥ देवत्याने यथा चैव कुर्वंति मम संनिधौ ॥ मतेन श्रविषं यत्र
नष्टनेजनमेतनराः ॥ पितरो हि येषु श्राद्धं कुर्वंत्यत्र ममाग्रतः ॥ तेषां पितृगणाः सर्वे यांति ते मम
लोकतां ॥ कालेप्यत्र महापुण्यः सफलो भवत सदा नृणां ॥ सूर्ये मकरगे प्रातः स्नायिनां पाप
नाशनः ॥ मकरस्थे रवौ माघे प्रातः स्नानं प्रकुर्वते ॥ दर्शनादेव पापानि यांति सूर्यं यथा तमः ॥
सलोकत्वं समीपत्वं सरूपत्वं व्रयेत्क्रमात ॥ नराणां दास्यामहं स्नाने माघे मकरगे रवौ ॥ सूर्यमं
नीश्वराः सर्वे शृणुध्वं वचनं मम ॥ बदरीवनमध्येहं सदा तिष्ठामि सर्वदा ॥ अन्यत्र दशभिर्वर्षै
स्तपसा प्राप्यते फलं ॥ तत्र तु हि दिवसेकेन भवद्भिः प्राप्यते सदा ॥ स्थानस्य दर्शनं तस्य ये कुर्वंति नरो
त्तमाः ॥ जीवन्मुक्तास्तदा ते पुण्यपापैर्नैवावतिष्ठति ॥ सूत उवाच ॥ एवं देवान्देवदेवस्तस्त्रैवा
न्तर्धानमगात्स वेधाः ॥ इमां कथां शृणुयाद्यो नरोत्तमोयः श्रावयेद्वापि विप्रप्रवरान्नमः सतीर
र्थराजे हरिवल्लभं च गत्वा फलेनन्तमवाप्नुयात्स ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये
श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे चतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॐ महाफलस्त्वया प्रोक्तो

16

17

का॰ मा॰

मैनेकार्त्तिकमाघयोः ॥ तयोः स्नानविधिं सम्यक् श्रियमाणं हि नारद ॥ उद्यापनविधिं चैव हि यथा
वत्सृणोतस्व मे ॥ नारद उवाच ॥ त्वं विस्तरं प्रजानत्सु नानाने विघ्नेन तव ॥ तथापि वदतः सम्यङ्मा
हात्म्यं शृणु वै प्रभो ॥ आश्विनस्य तु मासस्य या शुक्लैकादशी भवेत् ॥ कार्त्तिकस्य व्रतान्येतान् आ
रभेत्कुर्यादतन्द्रितः ॥ रात्रेस्तुर्यांशशेषायां संनिदिष्टस्तु सदा व्रती ॥ नेन्नतां धृणोच्चेद्वासा द्वहिः सोद
कासूत्रनः ॥ दिवा संध्यासु कर्णस्थ ब्रह्मसूत्र उदङ्मुखः ॥ अंतर्धाय तृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य वास
सा ॥ वक्त्रं नियम्य यत्नेन ष्ठीवनोच्छ्वासवर्जितः ॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषे वै रात्रौ वै दक्षिणामुखः ॥ गृही
त्वा शिश्नमुत्थाय गृहीत्वा मृदमत्तिकां ॥ गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यादतन्द्रितः ॥ एका लिङ्गे
गुदे पंच तिस्रो वामे दश द्वयोः ॥ हस्तपादयोः गृहिणां शौचमुच्यते ॥ एतद्द्विगुणं ब्र
ह्मचारिवनस्थयोः ॥ यतेस्तु त्रिगुणं प्रोक्तं तदर्धं शौचमुच्यते ॥ तदर्धं रात्रिमार्गस्थे स्त्री शूद्रा
णां तदर्धकं ॥ शौचकर्मविहीनस्य सकला निष्फलाः क्रियाः ॥ मलवेष्टादिविहीनस्य मंत्री
नैफल्यदाः स्मृताः ॥ दन्तजिह्वाविशुद्धिं च ततः कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजापशुव
सूनि च ॥ ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते ॥ इति मंत्रं समुच्चार्य द्वादशाङ्गुलया गृही ॥ समि
धः क्षीरवृक्षस्य त्यादेः प्रोषणौ विना ॥ प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्येकादशीरवौ ॥ वर्ज्यं सूर्योपरा
गे च तत्कुर्यात्तु धावनं ॥ ततो विसोऽप्रिय स्नाय गृहे गच्छेत्समन्वितः ॥ गंधपुष्पादि तांबूलान् गृही
त्वा भक्तितत्परः ॥ तत्र देवस्य दीपादीनुपचारान् पृथक् पृथक् ॥ कृत्वा स्तुत्वा पुनर्नत्वा कुर्यात् गीतवा
दि मंगलं ॥ तालवेणुमृदंगादीन् नियुक्तान्नर्तकांस्तथा ॥ पूर्वैर्भूपैः समानीतान् गायकान्पिया
येत् ॥ देवालये मानपरायणैस्तैर्विश्रमैर्नयेत् ॥ तपोभिर्यज्ञदानाद्यैर्न तथा दिव्य जगद्गुरुः ॥ चन्द्रिर
निकलीय समाड्राङ्का दानेकलौ युगे ॥ कथं वा सिदिवे पुरा मया पृष्टस्तु पार्थिव ॥ विसो वै वतदा
प्रातर्मङ्गलिकः परितोषितः ॥ नाहं वसामि वैकुण्ठे न चाहं योगिनां हृदि ॥ मद्भक्ता यत्र गायन्ति तत्र
तिष्ठामि नारद ॥ तेषां पूजादिकं गंधपुष्पादिकं क्रियते नरैः ॥ तेन प्रीतिं परां याति न तथा मत्प्रपूजन

18

19

का॰मा॰
५

नातं॥मत्पुराणकथाश्रोतंमद्गुणानांचगायनं॥नमस्कृतिनरामच्छाहेमेदेष्याभवंतिहि
पूरीषतत्तुलसीचैवमल्लिकापुन्नलीभवेः॥केतकोमतिश्रेष्ठस्तुनैवार्च्यःप्रोक्तःसदा॥गणा
धिपस्तुलसीपत्रैर्दुर्गानेवतदूर्वया॥कुतिपुष्पैस्तथासर्वंलक्ष्मीकामानचार्चयेत्॥मंत्रहीनंक्रि
याहीनंभक्तिहीनंसुरेश्वर॥यत्पूजितोमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे॥ततःप्रदक्षिणंकृत्वादंडव
त्प्रणमत्पच॥पुनःक्षमापयेद्देवंगायनाद्यैसमर्चयेत्॥शिवस्यविष्णोर्वापिएजनादिकंकुर्वंति
मस्याश्रिपिताकार्तिकेय॥विधूतपापाःसुमनस्एवंजात्वेप्रयांतिविष्णोर्भवनंमनुष्याः॥४॥इतिश्री
पद्मपुराणेकार्तिकमाहात्म्येश्रीकृष्णसत्यभामासंवादेपंचमोऽध्यायः॥५॥ॐनारदउवाच
नाडिद्वयावशिष्टायांरात्रौगच्छेज्जलाशयं॥तिलदर्भाक्षितैःपुष्पैर्गंधाद्यैसमाहितैःप्रयतैः॥मानु
र्देवानेस्तुनघामयचसंगमे॥क्रमात्पूर्णंपुण्यंतीर्थेनंतफलंस्मृतं॥विष्णुंस्मृत्वाततःकु
र्यात्संकल्पंयथाविधि॥तीर्थादिदेवतानांस्तु [illegible] मादध्यादीशानदापयेत्॥नमःकमलनाभायनम
स्तेजलशायिने॥नमस्तेऽस्तुहृषीकेशगृहाणार्घ्यंनमोऽस्तुते॥वैकुंठंवप्रयागंचतथाबदरि
काश्रमे॥येनविश्वविक्रांतंमेत्रधानिद्रधःपदं॥अतोदेवाअवंतुनोयतोविष्णुर्विचक्रमे॥तेदेवा
सहितःसर्वैमतनिर्वदम्यान्वितः॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातःस्नानंजनार्दन॥प्रीत्यर्थंतवदेव
वेशदामोदरराधया॥तद्ध्यानाचदेवेशजलेस्मिन्स्नातुमुद्यतः॥तवप्रसादात्पापंमेदामो
दरविनश्यतु॥नित्येनैमित्तिकेकृत्स्नकार्तिकेपापनाशने॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदनुजेंद्रनिसू
दन॥व्रतिनाकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे॥
स्मृत्वाभागीरथींविष्णुंशिवंसूर्यंजलेविशेत्॥नाभिमात्रेजलेतिष्ठन्व्रतीयायाद्यथाविधि॥ति
लामलकचूर्णेनगृहीस्नानंसमाचरेत्॥वनस्थोयतिश्चैवतुलसीदलमृत्तिका॥सप्तमीद
र्शनवमीद्वितीयादशमीषुच॥त्रयोदश्यांचनस्नायाद्धात्रीफलतिलैःसह॥आदौकुर्यात्मला
स्नानंमंत्रस्नानमतःपरं॥स्त्रीशूद्राणांनवेदोक्तैर्मंत्रैःस्नानंशुभाननेः॥विधायमंत्रैवकार्यंयस्मा

२०
२१

का. मा.
६

श्रद्धाभक्तिभावनः ॥ स विष्णुः सर्वपापघ्नः क्रियायायत्र तत्र वै ॥ विष्णोराज्ञां गृहीत्वा तु कार्तिक
व्रतधारणात् ॥ यत्र तत्र देवाः सर्वे मां पुनंति सवासवाः ॥ वेदमंत्राः सबीजाश्च सरहस्याः सबीजकाः ॥
कल्पषपापघ्नास्तु तन्वे यां मां पुनंति सदेवहि ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वास्तीर्थानि जलदा नृगाः ॥ सप्तसाग
रकाः सर्वे मां पुनंति जलाप्लुतात् ॥ पतिव्रताः स्वादित्याद्या यक्षाः सिद्धाः सपन्नगाः ॥ औषध्यः सर्व त
थापि मां पुनंति त्रिलोकगाः ॥ देवपूजाव्रतं सर्वे सूक्ष्मस्थूलपवित्रकाः ॥ देवर्षीन्मानवान्पितॄंस्ता
र्पयेत्सु यथाविधिः ॥ यावंतः कार्तिके मासि वर्तंते पितृतर्पणे ॥ तिलास्तावत्संख्याश्च मुनयः पितरः
स्वर्गवासिनः ॥ ततो जलाद्विनिष्क्रम्य पुनः शुचिवस्त्रादिना व्रती ॥ प्रातःकालोदितं कर्म समाप्याथ वै
हरिं स्वयं ॥ तीर्थादि सेवान्नं स्नात्वा पुनरर्घ्यं प्रदापयेत् ॥ ततश्च ब्राह्मणान्भक्त्या भोजयेद्वेदपारगा
न् ॥ गंधैः पुष्पैस्तथा माल्यैः प्रणमेच्च पुनः पुनः ॥ तीर्थानि दक्षिणे पादे वेदास्तस्य मुखे स्थिताः ॥ स
र्वांगेषु स्थिता देवाः पूजितोसि तदर्चनात् ॥ [illegible] विप्रः स्वरूपेण [illegible] भवि ॥ ताव
मन्यग्रदृक्[illegible] चक्षुमामस्तुना ॥ [illegible] ॥ प्रदा[illegible]
स्काराकर्यादेकाग्रमानसः ॥ देवस्तं निर्मितं सर्वमचिंतासिद्धिदीश्वरः ॥ नमो नमस्ते तुलसि
पापहारि हरिप्रिये ॥ ततो विष्णुकथां [illegible] रोमांचि[illegible] मानसः ॥ तं ब्राह्मणं नतिविश्रे
एज्ञेयद्भक्तिमान्व्रती ॥ एवं सर्वं व्रती सम्यक्कुर्याद्भक्तिमाचरन् ॥ करोति यः स लभते नाका
यमलोकतः ॥ शुभावहे पापविनाशके नरे समस्तदुःखध्वनादिसाधने ॥ मुक्तेर्निधाने निधा
नहि कार्तिकव्रतादि स्तुश्रियादत्यधिका हि भूतले ॥ ६ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहा
त्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॐ नारद उवाच ॥ ॐ कार्तिकव्रतिनां पुंसां नियमा
ये प्रकीर्तिताः ॥ तान्शृणुष्व महाराज कथ्यमानान्समासतः ॥ सर्वामिषाणि मांसानि क्षौद्रं सौ
वीरकं तथा ॥ राजमाषादिकं चैव नैवाद्यात्कार्तिकव्रती ॥ परद्रोहं परान्नं च परदारागमं तथा
तीर्थं विना सदेवक्षेत्रं वर्जयेत्कार्तिकव्रती ॥ द्विदलं तिलतैलं च तथा मत्स्यं च वर्जयेत् ॥ सर्वद्रोहं

का॰मा॰
११

24

इत्येवं वर्जयेत्कार्तिकव्रती ॥ देवे वेदे द्विजातीनां गुरुगोव्रतिनां तथा ॥ स्त्रीराजमहतां निंदां वर्जयेत्का
र्तिकव्रती ॥ प्राण्यंगं चामिषं चूर्णं फले जंबीरमामिषम् ॥ द्विजक्रीतरसाः सर्वे लवणं भूमिजं तथा
ताम्रपात्रस्थितं गव्यं जलं पल्वलसंस्थितं ॥ आत्मार्थं पाचितं चान्नमामिषं तत्स्मृतं बुधैः ॥ ब्रह्मचा
रीत्वधः सुप्तः पत्रावल्यां तु भोजने ॥ चतुर्थकाले भुंजीत कुर्यादेवं सदा व्रती ॥ ऊर्जे शुक्ले व्रते प्राण
तैलाभ्यंगं च कारयेत् ॥ अन्यत्र कार्तिके मासि तैलाभ्यंगं न कारयेत् ॥ पलाण्डुं लशुनं शृंगं छत्राकं
गृंजनं तथा ॥ नालिकां मूलिकां चैव वर्जयेत्कार्तिकव्रती ॥ अलाबुं चापि शृंगं नाकं कूष्माण्डं बृहतीं
फलं ॥ कलिंगं चापि पंच वर्जयेद्वैष्णवो व्रती ॥ भूमिष्ठं पंचकाकेषु मतं कान्नं च वर्जयेत् ॥ द्विपार
वितं च रथ्यान्नं चाद्यादिह वैष्णवो व्रती ॥ एतानि वर्जयेद्देवं व्रती सर्वव्रतेष्वपि ॥ कृच्छ्रादिकं च कुर्वी
त स्वशक्त्या विष्णुतुष्टये ॥ कूष्माण्डं बृहतीं तुम्बं मूलकं च तथा ॥ श्रीफलं च कलिंगं च फलं

[illegible] पूर्वोक्तान्यनिषिद्धानि [illegible] ॥ [illegible] गुरुः [illegible]
र्जयेत्किं चित्रहि स्मृणिनये नरः ॥ नखरुतं [illegible] वर्जयेत्सर्वदेव हि ॥ एवमेव हि माघेऽपि कुर्या
द्धे नियमान्व्रती ॥ हरिजागरणं तत्र प्रयत्नेन कारयेत् ॥ यथा तत्कारणं ह्यत्र कार्तिकव्रतिनेतर
था ॥ यमदूताः पलायंते गजाः सिंहार्दिता यथा ॥ वरं विष्णुव्रतं ह्येतन्न तत्र यज्ञशतं यानकं ॥ यत्तेन स्वर
यात्स्वर्गं वैकुण्ठं कार्तिकव्रती ॥ भक्तिमुक्तिप्रदानीह यानि देवाणि भूतले ॥ व संतिनानि सत्ते
कार्तिकव्रतकारिणः ॥ दुःस्वप्नं च पतं किंचिन्मनोवाक्कायकर्मजं ॥ कार्तिकव्रतिनं दृष्ट्वा वि
लयं याति तत्क्षणात् ॥ कार्तिकव्रतिनोऽप्येते विष्णुवाक्यप्रणोदिताः ॥ रक्षां कुर्वंति सुस्पष्टं [illegible]
नेविकं रायथा ॥ विष्णुव्रतकथा [illegible] तिष्ठंति [illegible] ॥ ग्रहभूतपिशाचाद्या यांति [illegible]
वै ॥ कार्तिकव्रतिनः पुण्यं यथोक्तव्रतकारिणः ॥ न समर्थो भवेद्वक्तुं ब्रह्मापि हि चतुर्मुखः ॥ वि
ष्णुप्रियं सकलकल्मषनाशनं च सत्पुत्रपौत्रधनधान्यविवृद्धिकारि ॥ ऊर्जे व्रतं सनियमं कुरुते ।

25

का॰मा॰
॥

मनुष्यः किं न स पतीर्थ्यं परिशीलनमेव यात्॥ ५१ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्ण
सत्यभामासंवादे सप्तमोऽध्यायः॥ ७ ॥ ॐ नारद उवाच॥ ॐ गृहेयात्रेण तिनः समये उद्यापनविधिं तया॥ त
च्छृणुष्व मया ख्यातं सविधानं समासतः॥ ऊर्जे शुक्लचतुर्दश्यां कुर्यादुद्यापनं व्रती॥ व्रतसंपूर्णता
र्थाय विष्णुप्रीत्यर्थमेव च॥ तुलस्या उपरिष्टात् कुर्यान्मण्डपिकां शुभां॥ सतोरणां चतुर्द्वारां पुष्प
चामरशोभितां॥ द्वारेषु द्वारपालांश्च मृन्मयान् रम्यदर्शनान्॥ पुण्यशीलं सुशीलं च जयं चैव विज
यमेव च॥ तुलसीमूले रोपयेत्सर्वतो भद्रमेव च॥ चतुर्भिर्वर्णिकैः सम्यक् शोभाढ्यं समलंकृतं॥ तस्यो
परि स्थापयेत् पञ्चरत्नसमन्वितं॥ महाफलं पूर्णकुम्भं मन्त्रवत्स्थापयेच्च॥ सज्जयेत्तत्र देवेश
शंखचक्रगदाधरं॥ पीतकौशेयवसनं युक्तं जलधिकन्यया॥ इन्द्रादिलोकपालांश्च मण्डपे
पूजयेद्व्रती॥ द्वादश्यां प्रतिबुद्धो सौ त्रयोदश्यां प्रदृश्यते देवैः॥ दृष्टोऽर्चितश्चतुर्दश्यां तस्मात्तु एष लत
[illegible] समाहितः॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः॥ गीतिकर्त्तारो भा
वयामासरे वै कक्ष्यामि च॥ जन्मान्तरकृतं पापं नश्यते च जागरणात्सदैव॥ नरा ये जागरे विष्णोः नृत्यन्ते गी
तं च कुर्वते॥ सोमसहस्रं च ददतां फलं तेनाश्नुवते सदा॥ पौर्णमास्यां प्रभाते तु पूजयेत्पञ्चोपचारैः॥ कानि
च॥ पुरतो वा सदैव स्मरन् देवं जगत्पतिं वासुदेवं॥ ततो निवेद्य सर्वाणि चौराणि जयति देवेषु सर्ववान्॥ सुखेन उ
क्तेन वा रेवर्च्छयाय यच्छद्दशी येन॥ नन्दयेच्चौर्णमासं तु व्रतं पत्नीका हिमो नमामि॥ त्रिंशद्विंतं तथैकं
वा स्वशक्त्या वा निमंत्रयेत्॥ विप्रान्द्वादश येनो विष्णुर्मन्त्ररूपो भवन्नतः॥ तस्य दत्तेन तज्ज्ञेन दत्तेन फ
लं स्मरते॥ अतस्तान्भोजयेद्विप्रान्पायसान्नादिनावती॥ अतो देवाः इति द्वाभ्यां जुहुयात्तिलपायसं॥
प्रीत्यर्थं देवदेवस्य देवानां च पृथक् पृथक्॥ दक्षिणां च यथाशक्ति प्रदद्यात्तान्मम स्तुतान्॥ देवदे
वेश समभ्यर्च्य देवांश्च तुलसीं तथा॥ ततो गां कपिलां तत्र पूजयेद्विधिवद्व्रती॥ गुरुं व्रतोपदेष्टारं व
स्त्रालंकारणादिभिः॥ सपत्नीकं समभ्यर्च्य तांश्च विसर्जयेत्॥ प्रणम्य सादरं देव प्रसन्नो

26

27

का॰मा॰
१२

३.

भवतात्सदा॥ व्रतादस्मात्सुपर्त्यायेसद्गुरोः शास्तिनं मया॥ ततो वैनाशु मायाति नस्थाराभेचाक्षते
नतिः॥ मनोरथाश्च सफलाः संतनितर्चेनाम्॥ देहान्ते वैकुंठस्थाने आगत्यासि निर्लेभं॥ इति द
माप्यतान्विशत्स्वगृहं यथेच्छं विसर्जयेत्॥ तावर्वेण देवदर्शनार्थमनःकार्तिकादौ ततः चेतनी॥ ततः स्वरूप्रकृषु
तः स्वयं भुंजीत मन्त्रिमान्॥ कार्तिके वा व्रतं यस्तिर्विधि सदाचारैः कृतः॥ नारदः॥ एवं यः कुरुते
सम्यक्कार्तिकस्य व्रतं नरः॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णोः सायुज्यगो भवेत्॥ सर्वयज्ञैः सर्वतीर्थैः
सर्वदानैश्च यत्फले॥ तत्कोटिगुणितं तेषेसम्यक्तस्य विधानतः॥ ये धन्यास्ते महाभागास्तेषां सफ
लं फलोदयः॥ विष्णुभक्तिरतायेषु कार्तिकव्रतकारिणः॥ देहस्थितानि पापानि विलयं यांति
तद्भयात्॥ व्यासोमेधावदंत्येवं यद्भूर्नेव्रतकृन्नरः॥ स्नानं संतत निलये सांस्तु तानि भक्त्या यो वैतान्क
थयेति वै सवाधानिन्वं॥ ते सम्यव्रतकारणां त्फलभवेयत्तत्संकल्पविनाप्युते लभंते॥ ॥

॥ ॥ पृथु उवाच ॥

[illegible]

मद्भुमिच्छामि माहात्म्यं तुलसीभवत्॥ कथं त संयामतिश्रीति देवदेव स्यद्धं नः॥ कथमेषा सम
त्वन्नार्का स्मिन्स्याने च नारद॥ एतद्ब्रूहि समासेन सर्वज्ञोसि मतो मम॥ नारदः॥ शृणु राजन्नव
हितो माहात्म्यं तुलसीभवम्॥ सेतिहासं पुरा ह्येतत्सर्वं कथयामि ते॥ पुरा शक्रः शिवं द्रष्टुम
गात्कैलासपर्वतं॥ सर्वदेवैः परिवृतोवाप्सरोगणसेवितः॥ यावद्गतः शिवगृहं भवेत्तत्र सहस्रा
वान्॥ पुरुषं भीमकर्माणं दंष्ट्रानयनभीषणं॥ सपृष्टस्तेन कस्त्वं भो कुतो नो जगदीश्वरः॥ एवं
पुनः पुनः पृष्टः स यदा नोक्तवांस्तदा॥ ततः क्रुद्धो वज्रपाणिस्तं निर्भर्त्स्य वचोब्रवीत्॥ इन्द्र उवाच॥
रे मया पृच्छ्यमानोपि नोत्तरं दत्तवानसि॥ अतस्त्वं हन्मि वज्रेण कस्तेत्रातासि दुर्मते॥ नारदः॥
इत्युदीर्य ततो वज्री वज्रेणाभिहतं दृढं॥ तेनास्य कंठो नीलत्वमगाद्भस्मं च भस्मसात्॥ ततो रु
द्रः प्रजज्वाल तेजसा प्रदहन्निव॥ दृष्ट्वा बृहस्पतिस्तूर्णं कृतांजलिपुटोभवत्॥ इत्युवाच दंडवद्भूमौ ह

28

29

त्वास्तोतुंप्रचक्रमे ॥ श्रीगुरुरुवाच ॥ ॐनमोदेवाधिदेवाय त्र्यम्बकाय कपर्दिने ॥ त्रिपु-
रघ्नाय शर्वाय नमोंधकनिसूदने ॥ विरूपायातिरूपाय बहुरूपाय शंभवे ॥ यज्ञविध्वंसकर्त्रे च यज्ञा-
नां फलदायिने ॥ कालांतकाय कालाय नमो भोगिधराय च ॥ नमो ब्रह्मशिरोहर्त्रे ब्रह्मण्याय
नमो नमः ॥ नारदः ॥ एवं स्तुतस्ततः शंभुर्धिषणेन जवादरं ॥ तेहस्वरयनज्वालं त्रिलोकीदहन-
क्षमं ॥ वरं वरय भो ब्रह्मन्नन्नाम्नोनेन्निभ्रमनेनया ॥ इंद्रस्य जीवदानेन जीवेतितत्त्वय्यांबुज ॥ गुरुः
यदितुष्टोसिदेववरं पाहि ईश्वरणागतं ॥ अग्निरेषशुभं याति भाले नेत्रसमुद्भवः ॥ ईश्वरः ॥ पुनःप्रवे-
शं मा याति भाले नेत्रं कथंत्विति ॥ एनं त्यक्ष्याम्यहं दूरे यथेंद्रं नैव पीडयेत् ॥ नारदः ॥ इत्युक्त्वा ते-
करेकृत्वा प्राक्षिपल्लवणांभसि ॥ सतस्मिन्सिंधुगंगायाः सागरस्य च संगमे ॥ तावत्स बालरूप-
त्वमगात् बहुतास्तनः ॥ रुदतस्तस्य शब्देन प्राकंपद्धरणी मुहुः ॥ स्वर्लोकः सत्यलोकश्च तन्न-
लसंदर्शीः ॥ [illegible] ॥ [illegible] बाधिरीकृतं ॥ [illegible]
वीत ॥ समुद्र उवाच ॥ भो ब्रह्मन्सिंधुगंगायां जातोवै मम पुत्रकः ॥ जातकर्मादिसंस्कारान्कुरुष्वास्य
जगद्गुरो ॥ नारदः ॥ एवं वदति पाथोधौ सत्वरः सागरात्मजः ॥ ब्रह्माणं मस्तके हीनत्वे विधुनंतं मुहु-
र्मुहुः ॥ धुन्वतस्तस्य तेहार्चेनेत्राभ्यामगमज्जलं ॥ कथंचिन्मुक्तकूर्चस्तु ब्रह्मा मोचाविसादरं ॥ ब्रह्मा
नेत्राभ्यां विसृजेतयस्मादनेनैव जलं मुहुः ॥ तस्माज्जलंधर इति ख्यातो नाम्ना भवत्वसौ ॥ अधुनैव प्रान्त-
रुणः सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥ अवध्यः सर्वभूतानां विना रुद्रं भविष्यति ॥ यत एष समुद्भूतस्तत्रैवेदानीं
गमिष्यति ॥ नारदः ॥ इत्युक्त्वा शुक्रमाहूय राज्ये तं चाभिषेचयेत् ॥ आमंत्र्य सरितो नाथं ब्रह्मांतर्धा-
नमभ्यगात् ॥ अथ तद्दर्शनोत्फुल्लनयनः सागरस्तदा ॥ कालनेमिसुतां वृंदां तदर्थे याचते ॥
ते कालनेमिप्रमुखास्तेसुरास्तस्मै सुतां ते प्रदधुः प्रहर्षिताः ॥ स चापि तां प्राप्य सुहृद्वरां च
पृथ्वीं प्रशशास गां शुक्रसहायवान्बली ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्य-

द्दे पुनरेव समुपस्थितान्॥ जलंधरः क्रोधवशात्तानिदं वाक्यमब्रवीत्॥ जलंधरः॥ मया देवा हता
युद्धे कोऽत्र हेतुर्निकथ्यतां तु नः॥ न च संजीविनी विद्या मेचान्यत्रेति विश्रुते॥ शुक्रः॥ दिव्यौषधीः समा
नीय द्रोणाद्रेरंगिरःसुतः॥ जीवयत्येव वै युद्धे द्रोणाद्रिं तु मम नय॥ नारदः॥ श्रुत्वा गुरुवचनं दैत्यो द्रो
णीत्वा द्रोणाचलेनतः॥ आदाय तं गिरिं दोर्भ्यां तु क्षिपत्सागरे महे॥ अथ देवा हता युद्धे द्रोणाद्रिम
गमन्नृप॥ तावत्तत्र गिरींद्रं तं न ददर्श सुराश्रयः॥ ज्ञात्वा दैत्यहृतं शैलं धिषणो भयविह्वलः॥ आ
गत्य दूरादस्मानेह्याससाकुलितविग्रहाः॥ पलायध्वं सुरा दैत्यः सामर्थ्यं तेन पुष्कले॥ कद्रेशस्य सम
कोप्य समरं ध्वंसकाश्चेष्टिते॥ श्रुत्वा तं गुरुवचनं देवा भयविह्वलितास्तदा॥ दैत्येन वध्यमानास्ते पला
यंत दिशो दश॥ देवान्विद्रावितान्दृष्ट्वा दैत्यः सागरनंदनः॥ शंखभेरीजयरवैः प्रविवेशामरावतीं॥
प्रविष्टे नगरीं दैत्ये देवाः शक्रगमाः॥ सुवर्णाद्रिगुहां गत्वा न्यवसन्दैत्यतापिताः॥ नारदः॥ ततः स
र्वाणि इत्युक्त्वा नगोद्वृषं॥११॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे
प्रमरावतीत्यागो नाम पंचदशोऽध्यायः॥१५॥ ॐ नारदः॥ पुनर्दैत्येन समायोजिते हृदा देवाः सवासवाः॥ भ
यप्रकंपिताः सर्वे विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रमुः॥ देवा ऊचुः॥ नमो मत्स्यकूर्मादिनानास्वरूपैः सदा भक्त
कार्योद्यतायार्तिहंत्रे॥ विधात्रादिसर्गस्थितिध्वंसकर्त्रे गदाशंखपद्मादिहस्ताय तेस्तु॥ रमावल्ल
भायासुराणां निहंत्रे भुजंगारियानाय पीतांबराय॥ मखादिक्रियापाकसंलाभकर्त्रे प्रणम्य
वस्तेस्मि नताः स्मो नताः स्मः॥ नमो दैत्यसंतापितामर्त्यदुःखाचलध्वंसदंभोलये विष्णवे ते॥ भुजंगे
शतल्पेशयायार्कचंद्रद्विनेत्राय तस्मै नताः स्मो नताः स्मः॥ नारदः॥ संकष्टनाशनं स्तोत्रमेतद्य
स्तु पठेन्नरः॥ स कदाचिन्न संकष्टैर्पीड्यते कृपया हरेः॥ इति देवास्तुतिं यावत्कुर्वंति दनुजार्दिताः॥ ता
वत्सुराणां श्रुतिं विज्ञातार्थो विसर्ज्य तान्॥ तद्गोष्ठ्याय यदैत्यारिः सुपर्णाविहमानसः॥ आगत्य कृ
ष्णे गत्वा हृष्टो वचनमब्रवीत्॥ विष्णुरुवाच॥ जलंधरेण तेनाद्य देवानां कदनं कृतं॥ तेनाहं तेन गामि

34

35

का॰मा॰
९

ध्यामि तुष्टायाति स्वरान्वितः॥ श्रीरुवाच॥ अहं नैव तु मां नाथ मक्रोधवशादिमर्दना॥ तस्मात्पैतेममभ्रा
तापुत्रे वध्यः कृपानिधे॥ श्रीभगवानुवाच॥ तदेवं प्रास्ममभक्त्या च तुष्टोहं तोव वचनादिति॥ श्रीत्याच नव
नैवाद्यं ममवध्योजलंधरः॥ नारदः॥ तस्यक्षाभक गदे तौ शंखचक्रमहासि भृत्॥ विष्णुर्देवागाद्येवो
येतुं ये च देवाः स्तुवन्ति ते॥ अथारुणानुजात्तु ग्रपक्षवातप्रपीडिताः॥ वात्या विवर्त्तितादैत्या वभ्रमुः
विदंद्याचनाः॥ ततो जलंधरो दृष्ट्वा दैत्यान्वातप्रपीडितान्॥ उत्कृत्य नयनैः क्रोधात्ततो विष्णुं समभ्यधा
गात्॥ ततः समभवद्युद्धं विष्णुदैतेयोर्महत्॥ प्रकाशं ऊर्ध्वे नानाविधमल्लदान रवकाशवत्॥ विष्णु
दैत्यस्य बाणौघैर्ध्वजं छत्रं च रथं हयान्॥ चिच्छेद तत्र वत्सदयं बाणेनैकेन ताडयत्॥ ततो दैत्यः समुत्पत्य
गदापाणिः स्वरान्वितः॥ आहत्य गरुडं मूर्ध्नि पातयामास भूतले॥ विष्णुर्गदां स्वखड्गेन चिच्छेद दैत्यभू
पतेः॥ तावत्तु हृदये विष्णुं जघान दृढमुष्टिना॥ ततस्तौ बाहुयुद्धेन युयुधाते महाबलौ॥ बाहुभि

36

न सिवर्तते॥ जलंधरः॥ यदि भावकतुष्टोसि वरमेनं ददस्व मे॥ मद्भगिन्या सह मदाम तु गेहे सगणो वा
न्॥ नारदः॥ तथेत्युक्त्वा भगवता सर्वदेवगणैः सह॥ जालंधरं नाम पुरं जगाम रमया सह॥ जलंधर
स्तु देवानामधिकारे महान्सवान्॥ स्थापयित्वा महर्षेः सन्तु नरायान्महीतले॥ देवगंधर्वसिद्धेषु
यत्किंचिद्रत्नसंचितं॥ तदात्मवशगं कृत्वा तिष्ठत्सागरनंदनः॥ पातालभवने दैत्यं निशुंभं समम
हाबले॥ स्थापयित्वा सशेषादीनानयत्तु तलेवशी॥ देवगंधर्वसिद्धौघान्सर्पराक्षसमानवान्॥
स्वपुरे नगरान्कृत्वा शशास भुवनत्रयं॥ एवं जलंधरः कृत्वा देवान्स्ववशवर्तिनः॥ धर्मेण पालया
मास प्रजाः पुत्रानिवौरसान्॥ न कश्चिद्व्याधितो नैव दुःखितो न कृशस्तदा॥ न दीनो दृश्यते तस्मि
न्धर्मो राज्यं प्रशासति॥ नारदः॥ एवं महीं प्रशासति दानवेन्द्र धर्मेण सम्यक्कृतयत्नदृष्ट्या हि॥ कदा
चिदाययौ तत्र स लक्ष्मीं विलोकितुं श्रीरमणं च सेवितुम्॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिक

37

रूपं मनः ॥ तदा विहृस्मिति तत्पुत्रा रादेंती भयविह्वला ॥ कं चित्कालमसुमं ने गोआकुलका दिशु
ततः सर्वोस्य पुनान गरो यानसायकं ॥ तया प्रियाततो बालानालमकथचिन्मुहं ॥ वनाद्वनं
तरं याती नेव वेदात्मन स्तदा ॥ ततः स्वभमतो बाला ददर्शनीवमोषधीः ॥ तद्दैते सिंहवद्दनैं
दृष्ट्वान्यनमासयो ॥ तो दृष्ट्वा विह्वलानी तु पत्नायन परा भवत् ॥ ददर्श सत्यपं से प्रांते स सिंधुरं
मावमाश्रिते ॥ ततस्तु कारणमाव रज्यानि जो बाकुलतामयान् ॥ मुने मां सदश्यमाण मागतामि
त्यभाषत ॥ मतितां विह्वलो दृष्ट्वा रा दस्यानुगतोनदा ॥ कोवेगेवैवेयो रोवकाव विभुवोरुपा
तं दुःखा वमपमेला दृष्ट्वा तो विनिर्वाणता ॥ प्रणम्यदंडवत्भूमौ वृंदा सावचन मब्रवीत ॥ वृंदा ॥ रक्षे
ता हि त्वया यस्मात् दुःखाद्रे स्मात्कृपानिधे ॥ किं विदितात्मेश्वरु तु कृपया तेसि शासमय ॥ जलंध
रोह्विमेभर्ता कर स्तु देहनः प्रभो ॥ मनुबोत्तकथं पुरे त्वमेकं यथवयुक्तं त ॥ नारद ॥ मुनि स्तद्वा
कमाकार्ण्य कृपयो मेवहते ॥ तावत्कप्तीत्रौ प्राप्याती ते प्रणम्या ग्रतः स्थिते ॥ शिरः कब

न्धहस्तौव दृष्ट्वा बुनतयस्पसा ॥ पपात मूर्छितानभूमौ भर्तृव्यसनदुःखिता ॥ कमण्डलोर्लेस्मिन्नाम्
निरा प्या सिक्तानदा ॥ लव्धसंज्ञा मे भालेनी कृत्वा दीनाकरोदह ॥ वृंदा ॥ यः उरा मह्यवतेवाददेवे
नीदयंनिमां प्रभो ॥ सकथं नववदत्स्य परवद्भूर्भामामनाग सं ॥ येन देवा सगंधर्वा निर्जिताविष्णुना
सह ॥ स कथं तापसेनेन त्रैलोक्य विजयी हतः ॥ इति तेन तदा वृंदा नेकोर्ति वाक्यमब्रवीत् ॥ कृ
पानिधे म तिश्रेष्ठं जीवयैनं मम प्रियं ॥ तमेव त्वं पुनः शक्तो जीवना यमतोमम ॥ नारद ॥ इति
तस्याकमाकर्ण्य हसन्ना निरब्रवीत् ॥ नायं जीवयितुं शक्यो रुद्रेणनिहतो युधि ॥ तथापि
त्वत्कृपा विष्टं एवं संजीवयाम्यहं ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे या वत्तावत्सागर नंदनः ॥ वृंदामालिंग्य सा
प्रेमयुक्तस्तु प्रेतमानसः ॥ अथ वृंदापिभर्तारं दृष्ट्वा हर्षित मानसा ॥ रेमे तद्वनमध्यस्या सत्युक्ता
बहुवासरं ॥ कदाचित्सुरतस्यांते दृष्ट्वा विष्णुमेव हि ॥ निर्भत्सर्यक्रोधसंयुक्ता वृंदा वचनमब्रवी
त ॥ वृंदा ॥ धिक्तदेवं हरे शीलं परदाराभिगामिनः ॥ ज्ञातोसि त्वं मया सम्यक् मायी प्रत्यक्ष तापसः

ण्यं तवरदानतः ॥ ततः सर्वेपि देवास्तु स्कन्नातद्धाकानेदिताः ॥ गौरीलक्ष्मीधरांचैव प्रणेमुर्भक्तितत्।
त्पराः ॥ ततस्तांस्तास्तु राद्धप्राणतान्भक्तवत्सलाः ॥ बीजानि प्रददुस्तेभ्यो वाक्यमेतदुवाचतम
इमानि तत्र बीजानि विष्णुर्यत्रावतिष्ठते ॥ निर्वपध्वं ततः कार्यं भवतां सिद्धिमेष्यति ॥ ततस्तेहृष्टाः सर्व
सिद्धसंघाः प्रागात्तबीजानिचिक्षिपुः ॥ देवाविनाभूमिगतः स्फपचविष्णुस्तरातिष्ठदसोम्ह
तिः ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्त्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे जलंधरवधोपाख्याना
म सप्तदशोध्यायः ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ बीजप्रक्षेपस्थलस्थबीजेभ्योवनस्पत्रयोभवत् ॥ धात्रीचमालतीचै
व तुलसी च नृपोत्तम ॥ धात्रीभवा स्मृता धात्री माभवा मालती स्मृता ॥ गौरीभवा च तुलसी तमः सत्त्वरजो
गुणाः ॥ स्त्रीरूपिणी वनस्पत्यो दृष्ट्वा विष्णुस्तदा नृप ॥ तत्रस्थोसंभ्रमाद्धृद्रूपातिशयविभ्रमाद्दृ
याचयते सो हात्कामासक्तनेत्रैस्ताः ॥ तं चापि तुलसीधात्री रागेणैवावलोकतः ॥ पश्चाल्लक्ष्मीप
रा बीजं मायैव समर्पितं ॥ तस्मात्तद्भवा नारी यस्मिन्नीर्ष्याप्रतामभवत् ॥ अतः सा बर्बरीत्याख्या

56

ण्यं देवमहत्वं ॥ धात्रीछायासुपिण्डं यो ददाति तु नृपोत्तम ॥ मुक्तिं प्रयांति पितरस्तस्य ये निरयो
स्थिताः ॥ मूर्ध्नि प्राणे मुखे देहे यस्तु धत्ते नृपोत्तम ॥ धात्रीफलानि यस्तस्य विते चोदृहविस्तवं ॥ धात्री
फलं च तुलसी यस्य निवाहोहरिकोहवा ॥ यद्गेहे स्थितानि नो जीवन्त्यस्मासु यमदूतास्तेन ॥ धात्रीफलैस्तु
संमिश्र तुलसीपत्रकेशुतः ॥ ये स्नांति नरास्तेषां गंगास्नानफलं स्मृतं ॥ तेदृगांवेने नरः ज्ञयो धा
त्रीपत्रैः फलैः स्मरा ॥ सर्वौषधिमेतां गृहाण देवं चिंतनस्यामुष्यापुष्कले ॥ तीर्थानि सन्ति येषां देवा यज्ञाः स
र्वेपि कार्त्तिके ॥ नित्यं धात्रीसमाश्रित्य तिष्ठंत्यर्क नलाश्रये ॥ द्वादश्यां तुलसीपत्रं धात्रीपत्रं च का
र्त्तिके ॥ लुनाति यो नरो गच्छेन्निरयानतिगर्हितान् ॥ धात्रीछायासमाश्रित्य यः कार्त्तिके तु भुंक्ते भन्नमिषः
ग्रंथैः संसर्गजैर्वापैर्मुच्यते न्नपुण्यकैः ॥ धात्रीमूलेचैव विष्णुं कार्त्तिके यो यजेन्नरः ॥ विष्णुलोके ससैवे
पूजितस्तेन सर्वदा ॥ धात्रीतुलस्योर्माहात्म्यं पिदेव ब्रह्मेति ॥ न समर्थो भवेद्वक्तुं यथा देवस्य
शार्ङ्गिणः ॥ धात्रीतुलस्योर्माहात्म्यं एवकारणं यः शृणोति श्रावयेच्च भक्तया ॥ विधूतपापः सह पूर्वजैस्स

57

का॰ मा॰
२०

58

गेंब्रजत्यग्र्यविमानसंस्थः ॥ ११ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्त्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवा
दे धात्रीतुलसीमाहात्म्यं नामाष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ ॐ पृथुरुवाच ॥ इतिहासमिदं ब्रह्मन्माहात्म्यं च
स्थितं त्वया ॥ श्रुत्वा सुधैकरसमन्यत्कलस्यानश्रुतं मया ॥ यदेवं निगदतः फलं चैव यदुदाहृतं ॥ ततस्तु
नः कृहि माहात्म्यं केन हृणामिदं कृते ॥ नारदः ॥ आसीत्सह्याद्रिविषये करवीरपुरे शुभे ॥ ब्राह्मणो
धर्मवित्कश्चिद्धर्मदत्त इति श्रुतः ॥ विष्णुव्रतकरः पुण्यः हरिपूजारतः सदा ॥ द्वादशाक्षरविद्याया
जपनिष्ठोऽतिथिप्रियः ॥ कदाचित्कार्त्तिके मासि हरिजागरणाय सः ॥ रात्र्यां तुर्यांशशेषायां जगा
म हरिमंदिरं ॥ हरिपूजोपकरणाग्रहस्य व्रजतानदा ॥ तेन दृष्टा समायांती राक्षसी भीमदर्शना ॥ व
क्रदंष्ट्रा ललजिह्वा च निमग्नारक्तलोचना ॥ दिगम्बरा शुष्कमांसा लंबौष्ठी घुर्घुरस्वना ॥ तां दृष्ट्वा भ
यवित्रस्तस्तदा तु समकम्पयत् ॥ पूजोपकरणैर्वेगात्तयाभिमुखं हनद्दयान ॥ संस्मृत्य हरिनामानि तु
लसीपुष्पवारिणा ॥ सा हरिनामातंकेन तस्याः पातकं सर्वमगात्क्षयं ॥ अथ सा संस्मरत्पूर्वजन्मकर्मविपा

कजं ॥ स्वादशामब्रवीद्द्विजं दंडवत्प्रणम्य सा ॥ कलहोवाच ॥ पूर्वकर्मविपाकेन दशामेतां गता
स्म्यहं ॥ तत्कथं त्वं पुनर्विप्रस्तदा वचनमब्रवीत् ॥ धर्मदत्तः ॥ केन कर्मविपाकेन त्वं दशामीदृशीं
गता ॥ कुतस्त्वं का च किंशीला तत्सर्वं कथयस्व मे ॥ कलहा ॥ सौराष्ट्रनगरे ब्रह्मन्भिक्षुनामाभवद्द्वि
जः ॥ तस्याहं गृहिणी ह्येवं कलहाख्यातिनिष्ठुरा ॥ न कदाचिन्मया भर्तुर्वचसापि शुभं कृतं ॥ नार्पितं
तस्य मिष्टान्नं भर्तुर्वचनलीलया ॥ कलहप्रियया नित्यं मया हि मनसो यदा ॥ परिणेतुं तदान्यां स म
तिं चक्रे सुनिश्चयं ॥ ततोऽहं गरमादाय प्राणांस्त्यक्तवती द्विज ॥ अथ बद्ध्वा च मां निन्युर्यम
किंकराः ॥ यमस्तु मां तदा दृष्ट्वा चित्रगुप्तमपृच्छत ॥ यमः ॥ अनया किं कृतं कर्म चित्रगुप्त विचारय
प्राप्नोत्वियं कर्मफलं शुभं वा यदि वाशुभं ॥ चित्रगुप्तस्तदा वाक्यं भर्त्सयन्नाम सवाचमः ॥ चित्रगुप्तः
अनया तु शुभं कर्म कृतं किंचिन्न विद्यते ॥ मिष्टान्नं भक्ष्यमानेयं न भर्त्रे वितदार्पितं ॥ विश्लसकरी
योन्यांयास्मान्निःसृत्यियंहदे ॥ भर्तारमपि चोद्विग्नात्स्वयं त्याम्यचानकृतोनया ॥ तस्मात्स्वशरीरे पि ति

59

का॰मा॰
२५

60

दृष्टैव कांति निंदिता ॥ अत्र चैकोपरो दृष्टं यमाप्य ताता वकेर्दैवे ॥ ततः प्रेतेन पृष्टो वै स्याचिरं तिष्ठतियेन ततः
पुंडरीका निरुद्धे वैधामन तत्र पुरुभकाविरणी ॥ कलहा ॥ सा हं पैव पृतात्मह्या निर्मेत देहस्थिता किल ॥ द्व
तुष्टं पापीडितात्यर्थं दुःखिता वेन कर्मणा ॥ ततः दृष्ट्वा पीडितां विप्र प्रश्रीवैवा निजमाचे ॥ अश्यतन्नार
हिणादे श्रान्त्या स्नावेत्य पसनुसंगमं ॥ तमीव बसो विना यानान तत्र पश्यतीरतः ॥ शिवविलगणो दृष्ट्वा
पादृत्वावलारकं ॥ ततः दुष्ट्वा नयाद पुष्पभमन्योना नयासह ॥ नदृष्ट्वा तुलसी चाविष्टसर्वतनपार
पया ॥ ततु पांडुकर्वशेषकं वृक्षकिंचिदाम्यहं ॥ येति स्याद प्रभावा दत्मा चैष मन्देहतः ॥ इमौ ॥
निशम्य कलहा वचनं द्विजात्म कर्मपाकमद्य विस्मयदुःखयुक्ता ॥ तद्भाविदर्शनत कृपाइति वि
नष्ट निर्दधानाचिरं सवचनं निजनादःखात ॥ २४ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृ
ष्णसत्यभामासंवादे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॐ नारद उवाच ॥ विलयं यांति पापानि तीर्थैदा
नव्रतादिभिः ॥ प्रेतदेहस्थितायास्ते तेषु नैवाधिकारिता ॥ तदहं पदर्शिनारत्मात्स्वच्छेकममानसे

नैव निर्धृतिमायाति त्वामनद्भुतः तमेकित्वतो ॥ पानके चान वानुग्रंथ्यो निरथयक्षियाकज्जे ॥ नेवाल्यैः दीप
नेष्टापे: प्रेतवै चातिगर्हितं ॥ तस्मादाजन्म जनितं यन्मया कार्तिकव्रतं ॥ तस्य पुण्यस्यार्धभागेन सद्ग
तिं समवाप्नुहि ॥ कार्तिकव्रतपुण्यं तं नाशमेयाति सर्वथा ॥ यज्ञदानानि तीर्थानि व्रतानि नियम
ध्रुवं ॥ नारदः ॥ इत्युक्त्वा धर्मदत्तो सौ श्रावयन्नाममेवच ॥ तुलसीमिश्रितेन स्नावेपहृदश्वाशरं ॥
तावत्सैता हित निर्मेतो ज्वलदग्निशिखोपमा ॥ दिव्यरूपधरा जाता लावण्येन यथेदिवा ॥ ततः सा
दंडवद्भूमौ प्रणनाम प्रणते द्विजं ॥ उवाच वचनं वागावं हृष्टगद्गदभाषिणी ॥ कलहा ॥ त्वत्प्रसा
दाद्द्विजश्रेष्ठ विमुक्ता निरयादहं ॥ पापाब्धौ मज्जमानाया त्वं नौकारूपतां ध्रुवं ॥ नारदः ॥ इत्यं सा व
दंती विप्रं ददर्शायांतं सगवरात् ॥ विमानं भासुरं शुभ्रं विष्णुरूपधरैर्गणैः ॥ अथ स्थानं विमानाग्रे द्वाः
स्थाभ्यामवरोहिता ॥ पुण्यशील सुशीलाभ्यां ता मप्सरो गणसेविते ॥ तद्विमानेन तदा पुण्यं धर्मदत्तः
सविस्मयः ॥ पपात दंडवद्भूमौ दृष्ट्वा तौ विष्णुरूपिणौ ॥ पुण्यशील सुशीलौ च तमुत्थाप्य नतं द्विजम्

61

का॰मा॰
२१

62

समस्तवेदयज्ञाद्यैकं मूर्चन्धर्मसंहिते ॥ गणा ऊचतुः ॥ साधु साधु द्विजश्रेष्ठ यत्त्वं विष्णुव्रतः सदा ॥ दीना
नुकंपाय धर्मज्ञो विष्णुव्रतपरायणः ॥ त्वया बाल्यात्प्रभृत्येतद्यत्कृतं कार्तिकव्रतं ॥ कृतं तस्यार्धदानेन तु
ष्टैहेतुपुण्यमागते ॥ त्वत्पुण्यस्यार्धभागेन यदस्याः पूर्वसंचितं ॥ जन्मांतरशतोद्भूतं पापं तत्किलयंगते
स्नानेनैव गतं पापं यदस्याः पूर्वसंचितं ॥ हरिजागरणाद्यैश्च विमानमिदमास्थिता ॥ वैकुंठं
नीयते सा येन नानाभोगयुता हि वै ॥ दीपदानप्रभावेण तेजसं रूपधारिता ॥ तुलसीपूजनाद्यै
स्तु कार्तिकव्रतिनोः पुण्यैः ॥ विष्णुसान्निध्यगा जाता नान्यया दत्तैस्तु पालिना ॥ त्वमप्यस्य प्रभावेणांते
भार्याभ्यां सह यास्यसि ॥ वैकुंठभवने विष्णोः सान्निध्ये विष्णुरूपतां ॥ ते धन्याः कृतपुण्यास्ते तेषां च
सफलो भवः ॥ ये भक्त्याराधितो विष्णुर्धर्मदत्त यथा त्वया ॥ सम्यगाराधितो विष्णुः किं न यच्छति देहि
नां ॥ उत्तानचरणोत्थेन ध्रुवत्वे स्थापितः पुरा ॥ यन्नामस्मरणादेव देहिनो यांति सद्गतिं ॥ ग्राहग्रही
तो नातवैरिस्य नामस्मरणात्सुरा ॥ विमुक्तः सन्निधिं प्राप्तो जातो नामैनयसंचयः ॥ अतस्त्वयार्चितो विष्णुः

63

स्मात्रिधिं प्रदास्यति ॥ बहून्यब्दसहस्राणि भार्याद्वयसुतस्य ते ॥ तदा पुण्यप्रदे चैव जाते यदा
यास्यति भूतले ॥ सूर्यवंशोद्भवो राजा विख्यातः संभविष्यसि ॥ नाम्ना दशरथस्तत्र भार्याद्वययुतः पु
नः ॥ तृतीययानया चापि स्थिता ते पुण्यभागिनी ॥ तत्रापि तव सान्निध्यं विष्णुर्दास्यति भूतले ॥ आत्मानं
नवधा कृत्वा स्वकल्याणपरकार्यसिद्धये ॥ तव जन्मवनादस्मा विष्णुसान्निध्यकारकान् ॥ नयत्तनवरानना
निवर्ती तीर्थान्यधिकानि वै ॥ धन्यास्ति विशाध्ययने येन इतेक तेनाहि वाराजयज्ञवे ॥ मदर्धभागा
क्षफलेउवरेः प्राप्यते स्मा भविष्यं सलोकतां ॥ २१ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्री
कृष्णसत्यभामासंवादे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ नारद उवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा धर्मदत्तः सविस्मयः ॥ प्रण
म्य दंडवद्भूमौ वाक्यमेतदुवाच ह ॥ धर्मदत्त उवाच ॥ आराधयंति सर्वेऽपि विष्णुं भक्तार्तिनाशनं ॥ यज्ञैर्दा
नैस्तीर्थैर्व्रतैस्तपोभिस्तु यथाविधि ॥ विष्णुप्रीतिकरं तेषां विष्णुसान्निध्यकारकं ॥ यत्कृत्वा नानि
सर्वाणि चीर्णान्यपि भवंति हि ॥ गणौ ऊचतुः ॥ साधु पृष्टं त्वया विप्र शृणु चैकाग्रमानसः ॥ इतिहासं कथां

का॰मा॰
३७

न॥ नयज्ञनचदानानिनतीर्थान्यधिकानिवै॥ धन्योसिविप्रशार्दूलयत्नेनयेनकृतंहातेनहिकार्त्तिकेजग
न्नुते॥ येनार्धमागात्तपालासवेःपुण्यमाप्नोतिविद्वंसलोककाला॥ नारद॥ इत्थंतौधर्मदत्तंतंसमुपदि
श्यविमानगौ॥ तस्याकलत्रयासार्धंवैकुंठभवनंगतौ॥ धर्मदत्तोपिधर्मात्माजातसत्प्रायस्तत्कृतेस्थितः
देहांतेनद्विभोःस्थानंभार्याभ्यामन्वितोभ्यगात॥ इतिहासमिमंपुण्यंशृणोतिवःपठतेचयः३
मान॥ हरिसन्निधिप्राप्यत्रिलोकिन्यनेकजन्मवृजिनंततः॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेकार्त्तिकमा
हात्म्येत्रयोविंशोध्यायः॥ २३॥ पृथुः॥ श्रुत्वातेदेवत्तांतसर्वकाशिवविष्णुगणोःश्वरं॥ कलि॥
प्राचीसारुकलहाविनिर्गतानाकथितानया॥ अभावेस्वेनयेनेधोःकिंवादेवस्थनस्पका॥ तन्मेकथय
मेतद्विस्मयोत्रमहान्मम॥ नारद॥ हृत्वात्तुहरेतत्संवादोहितोपेदेवोमहेश्वरः॥ तत्तेरामस्सभाव
त्तुनाऽरुंगेतेचक्रवर्ेःवेः॥ नयापितत्समन्यानिंकोन्यतिपद्माप्सिनश्रुणु॥ चातुर्मास्यातेरपूर्वेमनोरदेव
पितामह॥ मत्स्यादिप्रियविवेरन्यपजनानायोयतोभवेत॥ सञ्जातायज्ञसंभारास्वर्वदेवगणोहतः॥७

कोहविस्तरांपश्चात्तद्दिवेः॥ शालसंख्यौ॥ सामाद्यौमनिनाणात्कृतैतेब्रह्मदेवैत॥ तस्यदीप्तानिधा
नायस्माजेचक्रधरोहिताः॥ शृणुतेदेवंसहरोपांतौ॥ माहूयौचक्रधीश्वरौ॥ सा शृणोतराधेयेसाधवःकुर्णेर्वि
मुमवाघहे॥ मृगु॥ नव्यादिवेलक्षणीयंदेवमथयमविनीयते॥ यक्षाथ्यतभवेदस्यभार्याकिंशुणा
कर्मणि॥ नारदः॥ एवमेवहिकैन्यापिवियोर्ध्वंकल्पान॥ नमुत्वासनत्कुमारोकोगायंत्रीब्रह्मणोल
दा॥ निवेद्यदहिणेगवोदहानावृयम्याकवैन॥ यावद्दृहलावेर्धंतस्यविधेयब्रह्मर्मनोस्वराः॥
नाक्रसमायवेहन्त्रवदवसंस्थानोनम॥ ततःसादीक्षितोहहराणायंत्रीब्रह्माणमहः॥ सपत्नेर्व्यं
परक्रोधात्करावचनमब्रवीत॥ सुरा॥ यस्मादाथमस्मेतेतस्मान्नोवव्यनिक्रमः॥ वीणांतब्रम
विष्णुतिदृंभिंहंमवतोभवे॥ मदासनेनकोटियेभवद्भिःकांक्षयेप्रिता॥ तस्मात्सर्वेगणेनेभत्वान
दीपूणामविश्रुणु॥ रुद्रंवदहियेणाभोगव्यशुपविद्याणमदासने॥ तस्मात्स्माहोकेःसदाहम्यामस्तुरूपाल
निकृणाः॥ नारदः॥ ततोहाहाकृताःसर्वेप्रियविश्वनदोःसुराः॥ प्रणामपरमाववृषोमस्तरीतत

72

73

का॰मा॰
७५

विजितः ॥ देवा ॥ देवि सर्वं वयं शक्राद्या ब्रह्माद्याश्च यद्भवा भुना ॥ यदि सर्वे जनी भूता मायि षामो वनि
मग्नाः ॥ न दृष्टो लोकत्रयेऽप्येतेन हि नाशः प्रभुणा प्राप्यते ॥ अविवेक कुलं सर्वं मायया पापयं विनिवर्तनाम
हराः ॥ नाविते हि गमाता ध्वद्धेय समादैनतत्त्वे नेनु अः ॥ नमामस्त्वां परमं तन्वज्ञे मन्तो परमिदं
सर्वं ॥ नापि महत्त्वनेतेन स्तं सर्वो न लक्ष्यायसे ॥ नमामस्त्वां शीलनी मूलनां स्वभ पयात्मना याः ॥
प्राक्तामयिनसत्त्वा रवो शमया मपि निरुद्धो भवि प्याचा रमेवेताः पंच माभि मुत्वा वदेत् ॥ नारदः
इति स्तुवनं शक्र नाद्य ब्रह्मा विष्णु महेश्वराः ॥ ब्रह्मा उद्विनी गंगा कृष्णा वेणव भवत ॥ देवाः स्वनापि
ताने शांतजले कुता विविधित्वः ॥ सरस्वत्यादि शिवि बिरेभ्यतः ॥ पृथ्वी मसनेत नि मग्नाः ॥ देवांशोऽथ वै वर
वाहनेया श्चैव ॥ प्रतिष्ठा सहहाः ॥ तत्पत्नं शेषः पृथक् नव शत शेषा सहस्रपाः ॥ गायत्री च सरावे
वर्याश्च मामि मस्तो नदा ॥ यो गैवा भवद्ब्रह्मा सविष्णी तिष्ठ गते ॥ ब्रह्मणा स्थापितो यत्र यत्रे
हविह राहुमो ॥ महाबला निबलिनो नाम्नी देवो व्यभवत् ॥ तयोर्नेयोत्सल्य माहात्म्यं नारदेवेद्र

मोनय ॥ ययो ब्रह्मादयो देवाः सर्वां शोक्ति ह्रीति वाक्यया ॥ श्रुत्वेदं चेपापहरं शुभम् ॥ श्रावयेति
यः श्रावयते च भक्त्या ॥ स्नानस्य शुभः सकलं फलं च नरः प्रीतेः स्नानं गमाद्वै वसत्तनम् ॥ ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रु-
त्वा हृष्टा विस्मितमानसा ॥ संस्तूय नारदं भक्त्या विसर्जेन तदा प्रिये ॥ नमस्कृत्य ययौ स्वं तन्न ॥
मातीव प्रियं करं ॥ माघ कार्तिकयोः सहत्वथ्येकादशीव्रतं ॥ वनस्पती तां तुलसीमासानो र
कार्तिकः प्रियः ॥ एकादशी तिथी नो वदेशा गोदानैरकामम ॥ फलैस्तां सेवनं च पुलकरालिनिच
तेन्द्रियः ॥ समेव वहुभक्तो शालिनं न यायजनादिभिः ॥ ताप श्यात भयं तेन का तं तौ नियमा द्यपि
फलैस्तां सेवनं कीलं कुर्वतो मन्यसात् ॥ सत्यभामा ॥ विस्मापनी येन मा प्यत्वया कथितं
मम ॥ पर दतेन पुष्पेन कालहाम तिष्ठमापराः ॥ दत्तं प्रभावो शोमासः कार्तिकस्ते प्रियं करः
स्नानमिदं सर्वदा पापानि सुन्नान शुभेपि गंगानानियताः ॥ दत्तै वेत्तृभने पुण्यं तत्सुरेश्वकृतं वभो ॥ २२

74

75

तेकेनमार्गेणलभ्यतेवानवेतिवा ॥ श्रीकृष्णः गुरुतल्पगपितृणांतनिपापानिचतथानेः
प्राप्यतेकर्मणानेनतथयावत्त्रिप्रमसः ॥ रेपुण्यामकजलानिपुण्यमागाभोनिहन्तानावेष ॥ कार
लोतकेवलेकर्तेफलभाक्पुण्यपापयोः ॥ अहन्तेपिहिसंसर्गेण्यथयेच्यमदाहतेः ॥ संस
र्गात्पुण्यपापानियथाप्याप्यविनिबोधनात् ॥ एकत्रसंपुजनाद्वेधाप्याटकपाणस्पर्शभोजनात् ॥
फलार्धंप्राप्नुयान्मर्त्योयथावत्पुण्यपापयोः ॥ गुणधर्मनाघाजनात्स्पृष्टैकपंक्तश्रवणाद्पि
तुर्यांशंतुपुण्यपापानांप्रपेद्येतेलभतेनरः ॥ एकोपानादेकपानात्रिभागपत्नीनाशेष्वतः ॥ षडं
शंफलभागीस्यात्रिवनेषुपुण्यपापयोः ॥ स्पर्शनात्घनस्पर्शात्पिवन्स्पर्शलवनादपि ॥ रपुण्यशे
षुण्यपापानांलिप्स्यमांशोभिमानतः ॥ दर्शनेनश्रवणाभ्यांचमनोध्यानात्तथैवच ॥ परस्यपुण्य
पापानांप्राप्नोतिशतमांशुयात्नरः ॥ परस्यनिंदांपिशुनत्वंधिक्कारंचकरोतियः ॥ तत्कृतंपातकंचा
प्याप्नोतिप्रददातिहि ॥ अर्जितःपुण्यपापानिसेवायःकुरुतेनरः ॥ पत्नीभृत्यकशिष्योभ्रायर

दासःकोपिमानवः ॥ तस्यसेवानुरूपंचद्रव्यंकिंचिन्नदीयते ॥ सोपिसेवानुरूपेणतत्पुण्यफल
भाग्भवेत् ॥ एकपंक्त्याशिनेयस्तुलेभयस्त्वाविवेशयेत् ॥ तस्यपुण्यषडंशंचलभेयस्तुविलंभितः
स्नानेसंध्याजपेचार्चन्यःस्पर्शोहाश्माषयेत् ॥ तस्यपुण्यकर्मणःषडंशंदद्यात्तस्मैविनिश्चितं ॥ धर्मे
हेतुनयोद्रव्यमंसाधयतेनरः ॥ तस्यपुण्यकर्मजेनसाधनधस्मात्तत्फले ॥ अपहृत्यपरेषुण्यं
पुण्यकर्मकरोतियः ॥ कर्मकृत्तस्यपापभाक्यधनिनस्तद्धेन्याले ॥ नापन्नस्तुऋणंयस्तत्त्वन्यो
म्रियतेनरः ॥ धनिनस्तुपुण्यमादत्तेतस्यानुरूपातःऋणतः ॥ उद्दिश्यतुयेनाचपापकारणप्रदः
बलकृत्स्वापिषड्भागंप्राप्नुयात्पुण्यपापयोः ॥ प्रजाभ्यःपुण्यपापानांराजाषड्भागभाग्भवेत् ॥ शिष्यं
गुरुःस्त्रियंभर्तापितापुत्रंतथैवच ॥ स्वपितेनापिपुण्यस्यवोवित्रियर्धमवाप्नुयात् ॥ भर्तुरस्यानुवर्तमाना
स्वहृतेनहिकारिणा ॥ परहस्तेनदानानाधर्मंर्जितःपुण्यकर्मणः ॥ विनाभृतकपुत्रेणकर्ताषड्भं
शभाग्भवेत् ॥ वृत्तिदोवृत्तिसंभोक्ताःपुण्यषड्भागभाग्भवेत् ॥ आत्मनोवापरस्यापिपरिसेवांनकारा

का॰मा॰
२१

येन॥ इत्येतद्वसान्यपि पुण्यपापान्यथो तिपापंपदसंविचानाति॥ शृणुयाच्चापि निशिहास
ग्रंशताभवेशताममतिश्रद्धं॥ ११॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये पंचविंशोध्यायः॥
२५॥ श्रीकृष्ण उवाच॥ पृथुवर्णी पृथवेवश्री विष्णुशर्मा द्विजेश्वरः॥ तत्राकर्णपविश्वंहः पापनिग्रह
रुद्रमेतिः॥ इसकलचलनमीयेः सुसन्यानुलवर्तिकः॥ केलपेवे पुणान्तरायणान्तनसंस्तकमानसः॥
देसणेप्रणांनवेगसृणकयविद्धियकारायणत्॥ माहिसानेश्वविशामः कदाकिमनेश्वरः॥ महिवाग
हनारार्धनसानासाहिसानीनया॥ यन्याचश्रगतामातिनमेशपापयनाशिनी॥ कार्तिकव्रतिनंकल
ग्रनान्नाग्रामबनतान्नृपान्॥ सहप्रविविशावेवर्जवन्नासमेकमवासकम्॥ कृतिनंतेनर्मदातीरेममत्विक
पकारणानं॥ दर्शीत्वाज्ञान्निसोजन्मेवेवाहंनेस्थितनान्॥ कान्हिमुवाततेयकठनःकाशिव्रुवोरतः
न्तगायनवादिवैविमुरुस्तुवननःसृवान्॥ विष्णुशर्मेकितंकांक्षिमालानवलसिधारिणः॥ ददर्श
कोतकाविहलनवनवधनेश्वरः॥ नितंपविमर्मलवदशीनेसमपशुभाषतेः वैसकानेतयाविसार

नीमस्नाकार्तिसेलमन॥ एवंमार्गस्थितःसोयकार्तिकोद्यापनेविधिम॥ क्रियमाणंददर्शसोऽम
मैर्निगावलेहरेः॥ पौर्णिमासमिननःपश्चाद्विप्रेणजनाधिकम॥ दृष्टिणाप्रजननायेवरीयमानेव
तेस्थितैः॥ तेनाकीसमयेवैवदीपान्तविविधांसवरा॥ क्रियमाणान्दर्शसोधीनस्यश्रीविप्रद्वि
षः॥ विश्वरात्रीहृतेह्राहेयनेलसंसोशिवेनतु॥ प्रतवसुश्रिवतेनतसंतोतिष्टोभंकेमहात्मवः॥ ममम
ड्सयःकाश्चिदेतेवेयविकलत्येथत॥ तस्मगुणामाकियाकाशीनिष्कालाःसुनेसंप्रायः॥ नत्रहृत्याविर
कंपश्चन्नस्मामसथनेश्वरः॥ नासन्नुसाहिनाहिलोविकुलःसमयानहः॥ जनासंपनितेवेत्सपाये
वद्धःहपान्विताः॥ ततसोमिश्रिवेनेतयेवलन्नलेसिचिनुनतरा॥ अथदेहपरित्यजंनेवंस्यमकि
कैरैः॥ वध्यमानेकन्याणनेनिसुन्तुमनमनोरमा॥ विष्णुशर्मेतनेदृह्वानिभेतयावेदयत्सदा॥ यमध
तेनवालनानकसिरगुप्तलतेहृते॥ चित्रगुप्तः॥ नेनासमप्रत्यनेभंकेचिराबालंपुरस्कृतेहृते॥ इष्टते
शाकमेवत्वंवर्षीणांपिनमानसे॥ पापएवहिविदेहदृःवेवश्रेरहश्वस्पेनविभाः॥ तस्मात्साकल्पमर्थः

78

79

विणः॥ उल्लेखोयैन ये देवांते ताम्राभासनागतानवे॥ कृतं येनिनयनेद्विप पश्यंते त्वेनकर्मणा॥ गुर्वंत्रि
ब्राह्मणाज्ञा च्चु देवानां यो अभिघ्नमावात्॥ तान्वदंति पराचैते चवज्रदंतिषनराः॥ वर्द्रुमद्देतृप्रति
रघोनानापापे प्रसाधते॥ तथैवांघतमिस्त्राये द्विनीयो निरयोमहान्॥ पश्यस्ववीमं वैदेही सिध॥
तेपापकारिणां॥ कृमिभिर्वीरवज्रै श्च यत्र यांति कर्मा भैर्द्विज॥ शूसावधिस्थिताः पीडावकाकस्(
गर्वाहितिभिः॥ पश्यमर्म सिद्धा मर्त्याः पश्यंतेत्र पापिनः॥ तृतीयः क्रमतो ह्येष निरयो घोरदर्शनः
येत्र मत्स्यकवत्तर्त्याः पश्यंते पापकर्मिणः॥ असिपत्रवनाथस्तु चतुर्थ कारोणये स्थिताः॥ पत्नीभ्रा
दिभिर्यैव वियोगं प्राप्ययंतिहि॥ उग्रा स्तांसरा पिपरां स्तत्र पश्यंत इमे नराः॥ असिपत्रे छिद्यमाना हृक्कामी
त्यायला यिनाः॥ पश्यंते पापिनः पश्य पक्वं दह्यमानायनसततः॥ अनलाख्यो महाघोर स्तु तत्र्थो निरया
लयं॥ पश्य नानाविधैः पापैरावद्धा यमकिंकरैः॥ मद्गराद्यैर्वध्यमानाः क्रंदंते तत्र पापिनः॥ मज्ज(
नान्ना यो यानाम्ना शून्ति निरयो तिनराधमाः॥ कारागृहाद्यैस्तु पापाः पश्यंते यमकिंकरैः॥ अस्याविधिहि

षड्भेदोयं यथैवायादिभिः स्मृतः॥ कूटशाल्मलि नामानेनिरयं पश्य पंचमे॥ यत्रांगं वनिमायेतेष्वा
लन्याति रघाः स्थिताः॥ यच्चैवा द्राविभज्यंते पापानना यिविभेनराः॥ अमल्यमल्यका निंदां पश्यन्मा
भिरताश्च॥ मज्जमाना वध्यमानाः क्रंदंते भैरवारवाः॥ षष्ठ प्रकारो विंध्या घोरमो वधिहिंसास्थिताः
कुंभीपाकः समस्तो यो निरयो घोरदर्शनः॥ द्वाउनेका दिभिर्दैस्याः पश्य नेत्रवर्विलोकय॥ महापात
किनोयत्र काष्ठ्मेत्य यमकिंकरैः॥ बहुत्वह्त्रमहस्त्राणि भेदान्वत्तनानि मज्जनैः॥ वनाविघ्रान्मिनानृता
नाविनश्यंतीरवान्॥ आकामा मान्वाधितेस्यकं कामाद स्तनदेहतं॥ आर्द्र प्रपकादिभिः पापैर्दुष्ट
पकानवस्थितान्॥ चक्रवाणीतिसंख्यातैः पृथग्भेदैर्व स्थितान्॥ यत्त्र कौ पीमयांक्रयं मलिनीक
रणेनच॥ जाति भेषस्य करं तद्व सप्ताघानतवासंजिनं॥ अतियापं महापापं सम पापानकेस्तनं॥ पभिः
सप्तसप्तवधेतेनि यापकरणेनवा॥ जातिभेशकरं येषु तेषु तेषु यथाक्रमं॥ कालेन्ते व्रतिभिर्यसमा
तै सगोत्यम वज्ञव॥ समुत्पापठयादैतैर्निजिंतानिरयस्थलया॥ ओराह्मसः॥ दर्शयित्वेति निरयान्त्र

का॰ मा॰
५॰

84

नयत्नमथवा ॥ यत्ने स्थापयेद्धलोकं यत्नस्त्वाममात्मनुमेह ॥ धनरक्षणेन प्राप्यं धनयद्देतियः स्मृतः ॥
यदात्वा यावत्कार्तिके कार्तिकीमेयोध्यायामगाहितः ॥ एवं प्रभावात्वेन कार्तिके येन भुक्तिमुक्तिप्रदश्च
प्रद्युम्नयमान् ॥ प्रथमं तेन कार्तिकं पालकानि व्रतस्य संदर्शनेनैव पिबतिकिम् ॥ इति श्रीपद्मपुरा
णे कार्तिकमाहात्म्ये सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॐ सूत उवाच ॥ ॐ इन्द्रलोकावासदेवलोकासनि भामा
मतिप्रियं ॥ मार्गं संध्याविधिं कर्तुं जगाम जननीसुहृत् ॥ एवं प्रभावः प्रोक्तोऽयं कार्तिकः पापनाशनः
विष्णुप्रियकरो नित्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ हरिजागरणं प्रातःस्नानं तुलसीसेवनं ॥ उद्यापनं दीपदा
नं व्रतान्येतानि कार्तिके ॥ पंचभिः व्रतकैः सर्वं संपूर्णा कार्तिकव्रती ॥ फलमाप्नोति तत्प्रोक्तं भुक्ति
मुक्तिफलप्रदं ॥ ऋषय ऊचुः ॥ विष्णुप्रियातिफलदाः प्रोक्ता ये ते महर्षिणो ॥ कार्तिकस्य विधिस्सम्यक
सोऽतिहासोऽति विस्मितः ॥ अवश्यमेव कर्तव्यः पापघ्नः सविना प्राप्नुयात् ॥ सोत्ताप्तिर्भिर्नरैस्समस्यागो
गकामैर्यथापि वा ॥ एवं स्थितो यदा कश्चिद्व्रतस्थः संकटे स्थितः ॥ दुर्गारण्यस्थितो वा व्याधिभि

परिपीडितः ॥ कथं तेन प्रकर्तव्यं कार्तिकव्रतकं शुभे ॥ यस्माद्यतेन फलदा मन्वासेपालकनैः ॥
सूत उवाच ॥ एवमापद्गतो यत्नेनेदं नित्यं हृष्टवान् ॥ कार्तिकव्रतवान्तेन न कर्तव्यं यथा भवेत् ॥ तत्सर्वं का
यिष्ये हे सुरासुधं मुनिसत्तमाः ॥ विष्णोः शिवस्य वा कुर्याद्दालये हरिजागरं ॥ शिवविष्णुगृहाभा
वे सर्वदेवालयेष्वपि ॥ दुर्गारण्यगतो वापि यदि वापद्गतो भवेत् ॥ कुर्यात्तदा स्वयं धात्री तुलसीनां
तलेष्वपि ॥ विष्णुनामसमेधानां गायनादिम्नसन्निधौ ॥ गोसहस्रप्रदानस्य फलमाप्नोति मानवः ॥
वाद्यकर्तुं कथं चापि पंचभिः यफलं लभेत् ॥ सर्वतीर्थावगाहोत्थं नर्तकः प्राप्नुयात्फलं ॥ सर्वमेतत्
तु भक्त्या यं तेषां प्रपदः प्रमाव ॥ दर्शनात्तु वा दानाद्वापि ततः परं शमवाप्नुयात् ॥ आपद्गतो यथा
प्रोक्तं लभेत्तपनादयः ॥ व्याधितो वा कुर्यात् हि सोऽपरस्मिन्पदे ॥ उद्यापनविधिं कर्तुमशक्तो
यो व्रतस्थितः ॥ ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या व्रतसंपूर्णहेतवे ॥ अव्यक्तरूपिणो विष्णोः स्वरूपं ब्राह्मणाभ
वि ॥ तत्संतोषात्स्वसंतुष्टः सर्वदा स्यान्न संशयः ॥ असमर्थो दीपदानाय परदीपं प्रबोधयेत् ॥ तेषां वा

85

रत्नं गृहं धर्मं कृत्वा स्थितः प्रयत्नतः ॥ अभावेन लक्ष्मीनां वसुजयेद्दैन्यं वहिजे ॥ तस्मात्त्रि हितो
विमुक्तः सुभक्तो विष्णुः सर्वदा ॥ सर्वाभावेभ्नेजयथा ब्राह्मणेनोगवामपि ॥ सेवा मर्त्यं प्रवटयो ब्रतं
संपुमसेहतेवे ॥ कथंनया त्रयप्रवेदेशो ब्राह्मणम्भमोक्षतो ॥ सर्वं भोगनतम भव लवकस्मात्सप्र
नमोक्षतो ॥ सूतः ॥ श्रुयप्रतूपो भगवान्विसृष्टेवनस्पृष्टयः ॥ करदूपो वकुलतस्मान्मलाश्रो वहा
रूपप्रत ॥ दर्शनेस्पर्शने सेवने घोपापहरा स्मृता ॥ दुःखापदारिद्रहाणां विनाशे कारणं ध्रुवं ॥
ऋषयः ॥ कथं वृत्तनमापन्ना ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ एतत्कथय सर्वेज्ञ संशयो च महान्हि नः ॥ सूतः
पार्वती शिवयोर्देवाः सुरते सर्वतो किल ॥ अग्निर्ब्राह्मणवेषेण विघ्नकृत्तनः ७ ॥ ततस्तु पार्वे
ती क्रुद्धा पुष्पापिदिवौकसः ॥ सुरतस्य सुखभंगात्कोपमानस्तदा रुषा ॥ पार्वती किमिकी
टरूपास्येतेजानेति स्थिरतेसर्वे ॥ तस्मात्ममसमसंगात्वृत्तत्वं समवाप्स्यथ ॥ सूतः ॥ एवं सा पार्व
ती कोपेन स्वानशापत्कद्रेमानसा ॥ तस्माद्वृत्तत्वमापन्ना ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ तस्माद्दिमौ विष्णुमर

हे श्रवणभोजभवकल्पश्रयप्रवदेशमभीष्मतः ॥ मयाउ ब्रोऽग्निमषद्जप्रमलोत्यप्रवर्तमानात्वमभव
हरस्तह ॥ १ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासंवादे त्रयोविंशोऽध्या
यः ॥ २३ ॥ ऋषयः ॥ अहो रूपं कथयतानः सूतबोधितकस्तवं ॥ स्तुरूपं चकथयाश्चलत्वायेश्च
निवासे ॥ सूतहितत्वनिशाकं वक्तुमर्हसि नो भवान् ॥ सूतः ॥ समुद्रमथनाद्यानि रत्नान्युत्थितानि
तमाः ॥ श्रियं च कौस्तुभं तेषां लेषा विसर्जे च प्रदत्तः ॥ यावद्दीयकारा सौलक्ष्मीभार्यार्थमा
त्मनः ॥ तावद्विज्ञापयामास लक्ष्मीश्चेचक्रपाणिने ॥ लक्ष्मी मसंस्कृत्यक थं ज्येष्ठाकानिष्ठापरि
णीयते ॥ तस्मान्ममाग्रजामेतामलक्ष्मीमधुसूदन ॥ विवाहयन्त यामां पश्चाद्देशधर्मः सनातनः ॥ सू
तः ॥ ततस्तद्वचनेश्रुत्वास विष्णुर्लोकभावनः ॥ उद्दालकाय मुनये सहदौच तपसे नदा ॥ आत्मवाक्य
हेधेनतामलक्ष्मीं दत्तौ किल ॥ स्थूलसंख्यागुभदशानां कालिकां तलनीनत्तु ॥ विनतौ रक्तनयनौ
रूक्षपिंगशिरोरुहो ॥ समुनिर्विष्णुवाक्यात्तामंगीकृत्यपत्नमाश्रमं ॥ वेदध्वनिसमायुक्तं मानयामा

का॰मा॰
८२

मधर्मवित्॥ होमयमस्नानं धार्यं वेदाध्ययनादिकं॥ आत्र यत्नं समालोक्य स्थिता साब्रवीदिदं
ज्येष्ठा॥ नहि वासो न स्नानं पापं वेदध्वनिर्यतो मम॥ नायाति मे यत्र वीणावेणुवाद्यं च मे ध्रुवं॥ उद्दालकः॥
कथं नाया कि किं वा त्वं मे प्रयोजनं तेन मम॥ न वेत्सि न्याय वसतिः का भवेच्च वद सत्वरं॥ ज्येष्ठा॥ वेद
ध्वनिर्भवेद्यस्मिन्नतिथीनां च पूजनं॥ यज्ञदानादिकं चैव नैव तत्र वसाम्यहं॥ परस्परानुरागेण दाम्प
त्यं यत्र वर्तते॥ पितृदेवार्चनं यत्र नैव तत्र वसाम्यहं॥ रात्रौ दिने गृहे यस्मिन् दम्पत्योः कलहो भवेत्॥ निरा
शा यान्त्यतिथयो यस्मिन्स्थाने रतिर्मम॥ द्यूतोदरं तन्नाय यत्र स्वापपहारिणः॥ परदाररता यत्र
तिष्ठन्ति यस्मिन्स्थाने रतिर्मम॥ गुरुसज्जनविप्राणां यत्र स्यादपमाननं॥ निष्ठुरा भाषणा यत्र तत्र नित्यं
वसाम्यहं॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा विषण्णवदनोऽभवत्॥ उद्दालकः पुनर्विमार्श्य किं कृत्वान् प्रोक्तवि
वान्॥ सा गच्छ यत्र वासः स्यात् पुनः सालोक्य साब्रवीत्॥ नायामीति ततः सोऽपि समनोवर्ततो भवत्
उद्दालकस्ततो वाक्यं तामसत्यं समुवाच ह॥ उद्दालकः॥ तावदत्र त्वया स्थेयं यावदस्मिन्नलिम्पिग्रागमः

णं॥ उक्त्वा तस्यानमालोक्य यावत्तस्या महोद्यमः॥ सूतः॥ इति तां तत्र संस्थाप्य जगामोद्दाल
कस्तदा॥ प्रतीक्षा पिपासितेन स्मृत्वा तेन ददृशे सा॥ तदा हे वाथ कारणं भर्त्रा त्यक्तेन दुःखिता॥ त
स्या लक्ष्म्या दर्शिते लक्ष्मीवैकुण्ठे भवने स्थिताः॥ तदा विज्ञापयामास विष्णुं सहिमानसा॥
लक्ष्मीरुवाच॥ स्वामिन्मे भगिनी ज्येष्ठा भर्त्रा त्यक्तेन दुःखिता॥ तामाश्वासय विष्णो हि कृपा
लोयगृहे प्रिया॥ सूतः॥ लक्ष्म्या सह ततो विष्णुस्तत्रागच्छन्कृपान्वितः॥ आश्वासयञ्ज्येष्ठां तामि
दं वचनमब्रवीत्॥ विष्णुरुवाच॥ अश्वत्थवृक्षमाश्रित्य सदा तिष्ठ स्थिरा भव॥ मम अंशसम्भवे वैश्र
ध्या वासस्ते मया कृतः॥ प्रत्यब्दं ये च ये यजन्ति त्वां गृहधर्मिणः॥ तेषु चैव श्रीः कनिष्ठा तेऽभ
गिनीति सुशलास्तु वै॥ इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत॥ सूतः॥ इमां कथां यः शृणुया
न्नरोत्तमो यः श्रावयेद्वापि विशुद्धचेताः॥ सतीर्थराजे बदरीवने यज्ञस्य फलं न लभेत्सभूया
त्॥ रोगाय हे पानकनाशकृत्सु संसक्तुद्विदेवत्रयनादिसाधनं॥ सक्तो निधाने न हि कार्तिक

८८

८९

श्रुत्वा हि पुत्रप्रियादन्यादिहाक्षि भक्तितो ॥ विप्रश्रियेसकलक
ल्मषनाशनं च सत्योवच्छत्र धनधान्यविवृद्धिकारि ॥ पुण्यं च ते
मानियमं करोते मनुष्यः किं तस्य तीर्थपरिशीलनमेव याव
इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये श्रीकृष्णसत्यभामासं
वादे ज्येष्ठकानियमाख्याने एकोनत्रिंशोध्यायः ॥ २९ ॥